SELÇUK TÜRKİYAT

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ - SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF STUDIES IN TURCOLOGY

Yıl / Year: 29 Sayı / Issue: 58 Ağustos / August 2023 e-ISSN 2458-9071

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ

SELÇUKTÜRKİYAT

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

SELÇUK UNIVERSITY
JOURNAL OF STUDIES IN TURCOLOGY

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ / INTERNATIONAL REFEREED JOURNAL
e-ISSN 2458-9071

Yılda üç defa yayımlanan (nisan-ağustos-aralık), uluslararası hakemli, yaygın süreli bir dergidir.

International refereed and widespread periodical journal published three times in one year (april-august-december).

SAYI / ISSUE: 58–AĞUSTOS / AUGUST
KONYA 2023

SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
SELÇUK ÜNİVERSİTESİ TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ
SELÇUK UNIVERSITY JOURNAL OF STUDIES IN TURCOLOGY

Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi'nin dizinlendiği veri tabanları
Selçuk University Journal of Studies in Turcology is listed in the index of
ESCI (Emerging Sources Citation Index), ULAKBİM TR DİZİN, MLA, SOBIAD, ASOS, İSAM, EBSCO, Research Data Bases

e-ISSN 2458-9071
AĞUSTOS / AUGUST 2023 – SAYI / ISSUE: 58

SÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Adına Sahibi
Owner on behalf of the Institute of Turkish Studies
Doç. Dr. Sefer SOLMAZ (Enstitü Müdürü / Institute Director)-*Selçuk Üniversitesi*

EDİTÖRLER

Yazı İşleri Müdürü-Baş Editör
Dr. Öğr. Üyesi Sezai DEMİRTAŞ -
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü
e-posta: demirtassezai@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8219-255X
Konya / TÜRKİYE

Türk Dili ve Edebiyatı Editörü
Arş. Gör. Havva YALDIZ –
Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: havvayaldiz14@gmail.com
ORCID: 0000-0001-6687-4067
Konya / TÜRKİYE

Tarih Editörü
Dr. Abdul Metin ÇELİKBİLEK -
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
e-posta: celikbilekabdulmetin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5990-2813
Konya / TÜRKİYE

Arş. Gör. Hatice AKSOY –
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
e-mail: haticeaksoy@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8265-1338
Konya / TÜRKİYE

EDITORS

Editor-in-Chief
Assist. Prof. Dr. Sezai DEMİRTAŞ -Selçuk University, Faculty of Letters, Department of Turkish Language and Literature,
e-mail: demirtassezai@gmail.com
ORCID: 0000-0001-8219-255X
Konya / TÜRKİYE

Turkish Language and Literature Editor
Research Assistant, Havva YALDIZ-
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of Turkish Language and Literature,
e-mail: havvayaldiz14@gmail.com
ORCID:0000-0001-6687-4067
Konya / TÜRKİYE

History Editor
Dr. Abdul Metin ÇELİKBİLEK -
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of History,
e-mail: celikbilekabdulmetin@gmail.com
ORCID: 0000-0002-5990-2813
Konya / TÜRKİYE

Research Assistant, Hatice AKSOY -
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of History,
e-mail: haticeaksoy@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0002-8265-1338
Konya / TÜRKİYE

Arkeoloji ve Sanat Tarihi Editörleri
Dr. Öğr. Üyesi Ayben KAYIN –
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Sanat Tarihi Bölümü,
e-posta: ayben.erol@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7410-0109
Konya / TÜRKİYE

Dr. Öğr. Üyesi Sibel KARADEMİR-
Selçuk Üniversitesi, Mimarlık ve Tasarım
Fakültesi, El Sanatları Bölümü,
e-posta: ssevi@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5904-6992
Konya / TÜRKİYE

İngilizce Dil Editörleri
Prof. Dr. Mehmet Fatih BERK -
Necmettin Erbakan Üniversitesi, Turizm
Fakültesi, Turizm Rehberliği Bölümü,
e-posta: fberk@erbakan.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4176-1781
Konya / TÜRKİYE

Öğr. Gör. Derya Deniz GEZER -
Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller
Bölümü
e-posta: ddgezer@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3338-8868
Konya / TÜRKİYE

Arş. Gör. Doğan Can AKTAN -
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
e-posta: dogancanaktan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4934-9812
Konya / TÜRKİYE

Almanca Dil Editörü
Öğr. Gör. Bora KÜÇÜK –
Selçuk Üniversitesi, Yabancı Diller
Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
(Almanca),
e-posta: boraclein@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4220-1778
Konya / TÜRKİYE

Archeology and Art History Editors
Assist. Prof. Dr. Ayben KAYIN –
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of Art History,
e-mail: ayben.erol@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-7410-0109
Konya / TÜRKİYE

Assist. Prof. Dr. Sibel KARADEMİR -
Selçuk University, Faculty of Architecture
and Design, Handicrafts Department
e-posta: ssevi@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-5904-6992
Konya / TÜRKİYE

English Language Editors
Prof. Dr. Mehmet Fatih BERK –
Necmettin Erbakan University, Faculty of
Tourism, Department of Tourism Guidance,
e-mail: fberk@erbakan.edu.tr,
ORCID: 0000-0003-4176-1781
Konya / TÜRKİYE

Instructor of English Language, Derya Deniz
GEZER- Selçuk University, Department of
Foreign Languages
e-mail: ddgezer@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-3338-8868
Konya / TÜRKİYE

Research Assistant, Doğan Can AKTAN -
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of History,
e-mail: dogancanaktan@gmail.com
ORCID: 0000-0003-4934-9812
Konya / TÜRKİYE

German Language Editor
Öğr. Gör. Bora KÜÇÜK –
Selçuk University, Yabancı Diller
Yüksekokulu, Yabancı Diller Bölümü
(Almanca),
e-mail: boraclein@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-4220-1778
Konya / TÜRKİYE

Rusça Dil Editörü
Dr. Öğr. Üyesi Leyla HACIZADE -
Selçuk Üniversitesi,
Edebiyat Fakültesi, Rus Dili ve Edebiyatı Bölümü,
e-posta: leylahacizade@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1159-6957
Konya / TÜRKİYE

Sosyal Medya ve İstatistik Editörü
Dr. Abdullah BURGU -
Selçuk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi,
Tarih Bölümü,
e-posta: aburgu@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9057-0688
Konya / TÜRKİYE

Editör Yardımcıları

Russian Language Editor
Assist. Prof. Dr. Leyla HACIZADE –
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of Russian Language and Literature,
e-mail: leylahacizade@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0003-1159-6957
Konya / TÜRKİYE

Social Media & Statistics Editor
Dr. Abdullah BURGU-
Selçuk University, Faculty of Letters,
Department of History,
e-mail: aburgu@selcuk.edu.tr
ORCID: 0000-0001-9057-0688
Konya / TÜRKİYE

Editorial Assistants

SELÇUK TÜRKİYAT, AĞUSTOS / AUGUST 2023; 58

İÇİNDEKİLER / CONTENTS
ARAŞTIRMA MAKALESİ / RESEARCH ARTİCLE

Dede Korkut Hikâyelerinde Mülkiyetin Kültürel Örüntüleri
Cultural Patterns of Property in Dede Korkut Stories
01-16
Cansu DAŞDEMİR
***
Zâtî'nin Şiirlerinde Denize ve Denizciliğe Ait Terimler
Terms Related to the Sea and Maritime in Zâtî's Poems
17-34
Vesile ALBAYRAK SAK
***
Ferheng-i Şuʿûrîʾde Yer Alan Çağatay Türkçesine Ait Söz Varlığı -Fiiller-
Vocabulary of Chagatai Turkish in Ferheng-i Şuʿûrî -Verbs-
35-62
Muhsin UYGUN & Fatih Numan KÜÇÜKBALLI
***
-mAç Yapım Eki ve Teşekkülü Üzerine Yeni Düşünceler
The Derivational Suffix -mAç and New Ideas on its Formation
63-88
Didem AKYILDIZ AY
***
Some Observations on Persian Copies in Khalaj: Case of Talkhab Dialect
Halaççadaki Farsça Kopyalar Üzerine Bazı Gözlemler: Telhab Ağzı Örneği
89-109
Hasan GÜZEL
***
Çobanlıktan Ozanlığa Bir Kalem Şairi: Ozan Seyfi ve Şiirleri
A Pen Poet From Shepherding to Poesy: Ozan Seyfi and His Poems
111-134
Atila KARTAL
***
Konya Kemaliye/Küçük Karatay Medresesi Üzerine Bir Restitüsyon Denemesi
A Restitution Discussion on Konya Kemaliye/Küçük Karatay Madrasah
135-168
Ahmet YAVUZYILMAZ & Zekeriya ŞİMŞİR
***
Keşan Yöresi Tarihi Mezar Taşları
Historical Tombstones of Keşan Region
167-202
Murat KARADEMİR & İbrahim KUNT & Melike DEMİRTAŞ

***

Akdeniz'deki Türk Hâkimiyetinin Görsel Temsili: Tuvallerde Preveze Deniz Zaferi
Visual Representation of Ottoman Domination in the Mediterranean: Preveza Naval Victory in Oil Paintings
203-220
Rumeysa IŞIK YAYLA

***

Pakistanlı ve Hindistanlı Seyyahların Seyahatnamelerinde Konya Kültürü
Konya Culture in the Travelogues of Pakistani and Indian Travelers
221-234
Recep DURGUN

***

Attila'nın Batı Roma İmparatorluğu İle İlişkileri ve Roma'yı İşgal Tasarısı
Attila's Relations with the Western Roman Empire and the Plan to Invade Rome
235-264
Şenol YURDAKUL

***

Antakya Kazası'nda Ailenin Yapısı (1760-1766)
Family Structure in Antakya District (1760-1766)
265-279
Ece DOKUZOĞLU & Bayram ÜREKLİ

***

Yan Pototski'nin Seyahat Notlarına Göre Astarhan ve Çevresi (1797)
Astrakhan and its Surroundings According to Yan Pototsky's Travel Notes
281-300
Zafer SEVER

***

Şahin Giray Dönemi'ndeki İsyanlarda Kendi Anlatımlarıyla Karaylar (1777-1783)
"Öfke Dininceye Dek Tekrar Saklanmalıyız"
The Karaites in Their Narratives during the Revolts in Şahin Giray's Era (1777-1783)
"We Must Hide again till the Anger Subside"
301-324
Deniz ÇOLAK & Derya DERİN PAŞAOĞLU

***

19. Yüzyılın Osmanlı Devleti'nde Kadın Hırsızlar
Female Thieves in the Ottoman State of the 19th Century
325-349
Gül Hanım GÖKTAŞ CENGİZ

***

Türk Basınında Sadrazam Talat Paşa (3 Şubat 1917-10 Kasım 1918)*
Grand Vizier Talat Pasha in Turkish Press (3 January 1917 - 10 November 1918)
351-378
İlyas AK

***

Kars Antlaşması'nın Türk Basınına Yansıması ve Jeopolitik Önemi
Reflection of the Treaty of Kars in the Turkish Press and its Geopolitical Importance
379-393
Funda ARSLAN BİLGİN
***

KİTAP TANITIMLARI / BOOK REVIEWS

Darülfünundan Üniversiteye: Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Türk Yükseköğretimine Katkıları
From Darülfünundan to University: Contributions of German Refugee Scientists to Turkish Higher Education
Dağlı, Erkan (2022), *Darülfünundan Üniversiteye: Mülteci Alman Bilim İnsanlarının Türk Yükseköğretimine Katkıları*. Çanakkale: Paradigma Akademi. ISBN: 978-625-8118-19-3, 660 s.
395-397
Çağatay BENHÜR
***

Moğol İstilasına Dinî Muhalefet: İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri
Religious Opposition to the Mongol Invasion: Religious Politics of the Ilkhanids in Anatolia
Akkuş, Mustafa (2022). *Moğol İstilasına Dinî Muhalefet: İlhanlıların Anadolu'daki Dinî Siyasetleri.* Konya: Çizgi Kitapevi ISBN: 9786051967042, 1. Baskı, 320 s.
399-401
Mehmet DERİ
***

SELÇUKTÜRKİYAT
Ağustos / August 2023; (58): 351-378
e-ISSN 2458-9071
Doi: 10.21563/sutad.1347959
Yayıncı / Published by:
Selçuk Üniversitesi /Selçuk University

Araştırma Makalesi / Research Article

Türk Basınında Sadrazam Talat Paşa (3 Şubat 1917-10 Kasım 1918)*

Grand Vizier Talat Pasha in Turkish Press (3 January 1917 - 10 November 1918)

***İlyas AK** **

* Dr.,
Atatürk Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü:
ilyas.ak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3772-7866.
Erzurum / TÜRKİYE

* Dr.,
Atatürk University, Faculty of Literature, Department of History
ilyas.ak@atauni.edu.tr
ORCID: 0000-0002-3772-7866.
Erzurum / TÜRKİYE

Başvuru/Submitted: *05/08/2021*
Kabul/Accepted: *06/07/2022*

Öz

Talât Paşa, sadrazam olarak 3 Şubat 1917-8 Ekim 1918 tarihleri arasında görev yaptı. Görev yaptığı bu kısa süre içerisinde Birinci Dünya Savaşı'nın seyrini değiştiren hatta sonlandıran gelişmeler oldu. Sadrazam olduktan kısa bir süre sonra Rusya'da Bolşevik İhtilali oldu ve Ruslar savaştan çekildi. Rusya'nın savaştan çekilme isteği üzerine Brest-Litovsk'ta yapılan barış görüşmelerine Talât Paşa katıldı. Her ne kadar Rusya'nın savaştan çekilmesi İttifak devletlerinin zaferi olarak gözükse de Bakü petrollerine sahip olma isteği Osmanlı Devleti ile Almanya arasında sert bir rekabet başlattı. Bu rekabet iki müttefik devleti savaşın eşiğine getirdi. Paşa, bu ortamı yatıştırmak için Berlin'e ziyaret gerçekleştirdi. Diğer taraftan bazı kesimler tarafından tehcirin de bir numaralı sorumlusu olarak Talât Paşa gösterilmekteydi. Nihayetinde Mondros Mütarekesi imzalandıktan sonra İttihatçı liderlerle beraber Talât Paşa da yurtdışına gitmek zorunda kaldı. Bu çalışmanın amacı dönemin Türk basınına Talât Paşa'nın sadrazamlığa atanmasından yurtdışına gidişine kadar geçen sürecin nasıl yansıdığı; Paşa'nın sadrazamlığı sırasında vermiş olduğu beyanatları, seyahatleri, Alman botuyla yurt dışına gidişi ve son olarak Berlin'de katledilmesiyle sonuçlanan yaşam öyküsünü İkdam, Sabah, Tanin, Zaman, Tercümân-ı Hakîkat, Tasvîr-i Efkâr, Vakit ve Yenigün gibi dönemin tirajı yüksek gazetelerinden faydalanmak suretiyle ortaya koymaktır.

Anahtar Kelimeler:
Talât Paşa, Türk Basını, Birinci Dünya Savaşı, Sadrazam, İttihat ve Terakkî Cemiyeti.

Abstract

Talât Pasha was between 3 February 1917 - 8 October 1918 at the capital. During his short period of duty, there had been developments that changed the course of the First World War and even ended it. Shortly after he became Grand Vizier, the Bolshevik Revolution started in Russia and Russia withdrew from the war. Although the withdrawal of Russia from the war seemed like to be a victory of the allies, the desire to have Baku petroleum and the disagreements over the Caucasus started a rough competition between The Ottoman Empire and Germany. This competition almost started a war between the two allies. Pasha visitted Berlin to appease this environment. On

* *Bu çalışma 25-26 Nisan 2019 tarihleri arasında Erzurum'da Atatürk Araştırma Merkezi ile Atatürk Üniversitesi'nin katkılarıyla düzenlenen "Milli Mücadelenin 100. Yılı: Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya Geçişi ve Kongreler Uluslararası Sempozyumu" başlıklı uluslararası sempozyumda sunulan aynı başlıklı sözlü bildirinin genişletilmesiyle oluşturulmuştur.*

the other hand, Talât Pasha was also shown as the number one reason responsible for the deportation. In the end, after signing the Armistice of Mondros, he and other Unionist leaders had to flee abroad. The aim of this paper is to follow the changing profiles in the Turkish press according to political developments in the last years of the war when the Unionist hold and lost power, through Talât Pasha. Also how the period of Talât Pasha working as Grand Vizier and fleeing the country is shown in the press; Pasha's statements while he was Grand Vizier, his travels, his Brest-Litovsk meetings, his escape with a German boat to a foreign country and his life being ended when he assassination in Berlin. His biography is presented with the help of important newspapers of that time such as Ikdam, Sabah, Tanin, Zaman, Tercümân-i Hakîkat, Tasvîr-i Efkâr, Vakit and Yenigün.

Keywords:
Talât Pasha, Turkish Press, First World War, Grand Vizier, Union and Progress Society.

Makale Bilgileri

Etik Kurul Kararı: *Etik Kurul Kararından muaftır.*
Katılımcı Rızası: *Katılımı yok.*
Mali Destek: *Çalışma için herhangi bir kurum ve projeden mali destek alınmamıştır.*
Çıkar Çatışması: *Çalışmada kişiler ve kurumlar arası çıkar çatışması bulunmamaktadır.*
Telif Hakları: *Çalışmada kullanılan görsellerle ilgili telif hakkı sahiplerinden gerekli izinler alınmıştır.*
Değerlendirme: *İki dış hakem / Çift taraflı körleme.*
Benzerlik Taraması: *Yapıldı – iThenticate.*
Etik Beyan: *sutad@selcuk.edu.tr, selcukturkiyat@gmail.com*
Lisans: *Bu eser Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) lisansı ile lisanslanmıştır.*

Article Information

Ethics Committee Approval: *It is exempt from the Ethics Committee Approval.*
Informed Consent: *No participants.*
Financial Support: *The study received no financial support from any institution or project.*
Conflict of Interest: *No conflict of interest.*
Copyrights: *The required permissions have been obtained from the copyright holders for the images and photos used in the study.*
Assessment: *Two external referees / Double blind.*
Similarity Screening: *Checked – iThenticate.*
Ethical Statement: *selcukturkiyat@gmail.com, fatihnumankb@selcuk.edu.tr*
License: *Content of this Journal is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0)*

Giriş

Sultan Abdülaziz rejimine muhalif olanlar tarafından 1865'te "Yeni Osmanlılar Cemiyeti" kuruldu. Bu cemiyet, 1880 yılından sonra Sultan II. Abdülhamid dönemindeki siyasi muhalefet hareketi ve bu harekete katılan kişi ve grupları tanımlamak için "Jön Türkler" olarak adlandırıldı. 1889 yılında da "İttihat ve Terakkî Cemiyeti" kuruldu. Rejim muhalifleri, meşruti temele dayalı bir sistem kurarak, Kānûn-ı Esâsî'nin yeniden yürürlüğe konulmasını istiyordu. Ancak 1895'te Jön Türklerin ifşa olması sonucu açılan soruşturmalar neticesinde bu cemiyetin birçok üyesi Avrupa ülkelerine kaçmak zorunda kaldı.

Sultan Abdülhamid'e muhalefetlerini basın aracılığıyla sürdüren Jön Türkler, Reval görüşmelerinde (9 Haziran 1908) İngiltere ve Rusya'nın, Osmanlı Devleti'ni parçalama planını öğrenince muhalefetlerini farklı bir boyuta taşıdı. Resneli Niyazi, Enver Bey ve Eyüp Sabri yanındaki askerî birlikleri de alarak dağa çıktı ve devletin kötü gidişatından Sultan'ı sorumlu tutarak ilan-ı isyan etti. Sultan her ne kadar Balkanlardaki bu kargaşaya son vermek için birtakım önlemler alsa da Kumandan Şemsi Paşa'nın İttihatçı bir fedai tarafından öldürülmesiyle muhaliflerin isteklerine boyun eğmek zorunda kalarak 23 Temmuz 1908'de meşrutiyeti yeniden ilan etti (Hacısalihoğlu, 2008, s. 172).

Meşrutiyeti yeniden ilan ettirmeyi başaran İttihatçıların gerek tecrübesiz oluşları gerekse de meşrutiyet isteklerine Sultan'ın beklenenden hızlı boyun eğişi İttihatçıları, iktidara tam olarak hâkim olmada hazırlıksız yakaladı. 1908 yılında yeniden seçimlere gidildi ve İttihatçılar, kabinede yer almak yerine meclisi denetlemekle yetindi. Bâbıâli Baskını sonrasında gücü elinde tutmak isteyen İttihatçılar, önemli mevkilerde yer almaya başladı (Kansu, 2019, s. 19). Nihayet Enver Paşa, Birinci Dünya Savaşı başlarında Harbiye Nâzırı ve Başkumandan Vekilliği yetkilerini elinde topladı. 1917 yılında da sağlık sorunları nedeniyle istifa eden Said Halim Paşa'nın yerine Talât Paşa sadrazam oldu. II. Meşrutiyet'in ilanından Talât Paşa sadrazam olana kadar aşağıda gösterilen kabineler kuruldu.

Kabine Adı	**Süresi**
Said Paşa Kabinesi	22 Temmuz 1908-4 Ağustos 1908
Kâmil Paşa Kabinesi	5 Ağustos 1908-13 Şubat 1909
Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi	14 Şubat 1909-13 Nisan 1909
Ahmed Tevfik Paşa Kabinesi	13 Nisan 1909-5 Mayıs 1909
Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi	6 Mayıs 1909-28 Aralık 1909
Hakkı Paşa Kabinesi	12 Ocak 1910-29 Eylül 1911
Said Paşa Kabinesi	3 Ekim 1911-16 Temmuz 1911
Gazi Ahmed Muhtar Paşa Kabinesi	21 Temmuz 1911-29 Ekim 1911
Kâmil Paşa Kabinesi	30 Ekim 1911-23 Ocak 1913
Mahmud Şevket Paşa Kabinesi	23 Ocak 1913-11 Haziran 1913
Said Halim Paşa Kabinesi	12 Haziran 1913-3 Şubat 1917
Talât Paşa Kabinesi	3 Şubat 1917-8 Ekim 1918

Tablo 1. *1908- 1918 Yılları Arasında Kurulan Kabineler*

Son İttihatçı Sadrazam: Talât Paşa

Mehmed Talât (Paşa), Edirne'de Selimiye Cami civarındaki Kurşunlu Fırın Mahallesi'nde, Gebe Yahyacı Sokağı'nda üç katlı bir ahşap yapıda 1874 yılında dünyaya geldi (Çavdar, 1995, s. 9).[1] Bu tarihi ev Müstantik Ahmed Efendi'ye aitti (Şakir, 2011, s. 16). Talât Paşa ailesini şöyle tanıtmaktaydı:

> *"Babam (Kadı Ahmed Vasıf Efendi) Kırcaali Kazası'nın Cepleci (Çepleci) köyünde doğmuştur. Tahsilini Edirne medresesinde yapmış, orada "Çepleci Ahmed Efendi" olarak tanınmış ve ilahiyat müderrisliği yapmıştır. Dedeme Halil Bayraktar derlermiş. Onun babası Ahmed, onun da babası Ak Hüseyin olarak tanınmışlardır. Ak Hüseyin'in Alemdar'ın ihtilalcileriyle İstanbul'a geldiği iddia edilmektedir. Annem (Hürmüz Hanım) ise aslen Kayserilidir. Onun baba tarafından büyük babası da Çolak Ahmed Ağa olup Yeniçeri olarak Edirne'ye gelmiştir. Ana tarafından Büyükannem de Kırcaali Dağları'nda Dedeler köyündendir" (Çavdar, 1995, s. 9).*

Talât Bey'in ailesinin şeceresiyle ilgili bu geniş açıklamaları yapmasının nedeni, kendisini çingenelikle suçlayanlara karşı bir yanıt verme isteğiydi. Yukarıdaki alıntıda adı geçen ebeveynler sırasıyla Hayriye, Kamile ve Talât olmak üzere üç çocuk sahibi olmuştu. Talât Bey ailesi ile birlikte üç yaşındayken, 93 Harbi sırasında kısa süreyle İstanbul'a göçtü. Burada Çatladıkapı civarında bir yerde ikamet etmeye başladı. Aynı yıl Edirne'ye döndü. Daha sonra Vize İptidai Mektebi'ni bitirdikten sonra Edirne Askerî Rüştiyesi'ne girdi. Buradan mezun olmasına birkaç gün kala, hocası olan bir subayı dövdüğü için okuldan atılarak diploması verilmedi. Üç ay sonra Defterdar Refik Bey'in ısrarı ve araya girmesi üzerine diploması verildiyse de idadinin kayıt kabul zamanı geçtiği için okula giremedi. Ailesinin ekonomik durumu yetersiz olduğu için bundan sonra da okuma fırsatı bulamadı (Babacan, 2014, s. 38).

Talât Bey, ilk memuriyete başladığı günlerde Edirne Alyans İsraelité Musevî Okulu'na Fransızca öğrenmek amacıyla kaydoldu. Bu okuldayken babasını kaybettiğinden, kendisinin ve ailesinin geçimini sağlamak maksadıyla öğrencisi olduğu okulda Türkçe dersleri vermeye başladı (Çolak, 2018, s. 21). Fakat burada sadece bir yıl kadar çalışabildi. Babasının dostlarının yardımıyla Edirne Posta-Telgraf İdaresi'ne stajyer memur olarak girdi (Çavdar, 1995, s. 15). Bir yıl sonra da (24 Temmuz 1891) daha yüksek bir maaşla Edirne vilayeti telgraf deposu başmüdürlük mukayyitliğine atandı (Hanioğlu, 2010, s. 502).

Talât Bey genç yaşta, eniştesi İsmail Yürükoğlu vasıtasıyla Jön Türk düşüncesinden haberdar oldu ve bu düşünceye yakın ilgi duydu. Yürükoğlu, Bulgaristan Türklerinden ve Bulgar ordusu zabitlerindendi (Şakir, 2011, s. 17). *Şark* adında bir muhalefet gazetesi çıkaran İsmail Yürükoğlu, Ahmed Zeki Bey'le beraber Osmanlı İttihat ve Terakkî Cemiyeti Rusçuk teşkilatında görev aldı. Talât, Hafız İbrahim Efendi'nin çabalarıyla gerçekleşen ve alt düzey bürokrat ve zabitlerden oluşan bir muhalefet örgütlenmesine katıldı. Ancak saray bu gelişmeyi öğrenince Osmanlı İttihat

[1] Murat Bardakçı ise Talât Bey'in nüfus tezkeresini esas alarak, doğum yerini Bulgaristan'ın Hasköy kazası olarak vermektedir (Bardakçı, 2009, s. 235); Ayrıca Tevfik Çavdar, Talât Bey'in doğum tarihini 1876 (Hicri 1292) verirken, mezkûr nüfus tezkeresinde doğum tarihi 1874 (Hicri 1290) olarak kaydedilmiştir.

ve Terakkî Cemiyeti, Paris ve Cenevre teşkilatlarıyla gizli haberleşmede bulunan örgüt üyeleri tutuklandı (Hanioğlu, 2010, s. 502). Talât Bey görevine devam ettiği sırada politikaya bulaştığı için evinin aranması esnasında *Temps* gazetesinin nüshaları bulundu. Sultan Abdülhamid döneminde *Temps* gazetesi bulundurmak kesinlikle yasaktı (Çolak, 2018, s. 21). Bu hadise üzerine Talât Bey, Edirne İstinaf Mahkemesince üç sene kalebentliğe[2] mahkûm edildi. Bu mahkûmiyet üzerine 30 Haziran 1897'de görevinden azledilerek Edirne hapishanesine konuldu (Babacan, 2014, s. 39).

Talât Bey yaklaşık iki yıl kadar hapishanede kaldıktan sonra bir kandil günü Sultan Abdülhamid'in çıkarmış olduğu aff-ı şahaneyle münasip bir görev verilmek şartıyla affedildi ve Selanik-Manastır seyyar posta memurluğuna 13 Temmuz 1898'de atandı (Çavdar, 1995, s. 29; Babacan, 2014, s. 39). Özgür düşünce açısından önemli olan bu iki şehir arasında, görevi gereği gidiş-gelişlerde, kısa zamanda kendi siyasi görüşlerine çekebileceği birçok genç zabit ve sivil memurla tanıştı. Talât Bey, kısa sürede Posta-Telgraf idaresinde çalışan memurları İttihat ve Terakkî Cemiyeti üyesi yaptı ve bu sayede komitenin, telgraflar aracılığıyla gönderilen bilgilerden haberdar olmasını ve rahat haberleşebilmesini sağladı. Aynı yıl içinde Selanik Vilayeti Posta ve Telgraf Başmüdürlüğüne kâtip olarak tayin edildi (Çolak, 2018, s. 21). 15 Nisan 1903'te aynı kurumun tahrirat başkâtipliğine yükseldi (Babacan, 2014, s. 39). Bu vazifesine devam ettiği yıllarda Posta ve Telgraf Başmüdürü Arap Hamdi Bey, Posta Müdürü Hamdi Bey'le kavga etti. Talât Bey en büyük idari amirinden çekinmeyerek, Posta Müdürü Hamdi Bey'in lehine şahitlik yaptı. Başmüdür Hamdi Bey buna fena halde sinirlendi ve mahkemenin huzurunda:

> *"Bu adam, din ve devlet hainidir. Padişahımızın bile aleyhindedir. Hatta bu yüzden hapishanede yatmış, buraya da sürgün gelmiştir. Şahadeti makbul olamaz"* diye bağırmıştı *(Şakir, 2011, s. 27).*

Başmüdür, mahkeme huzurunda sadece böyle bağırmakla kalmadı, hemen saraya uzun bir jurnal gönderdi. Talât Bey, bu mahkeme ve jurnal üzerine 21 Kasım 1907'de Anadolu'da uygun bir yere gönderilmek üzere azledildi. Anadolu'ya gitmeyen Talât Bey'in memuriyet hayatı da böylece sona ermiş oldu. Artık bu tarihten itibaren bütün gücüyle kendini, siyasi faaliyetlere verdi (Babacan, 2014, s. 39-47).

Selanik'te yoğun olarak bulunan masonlar, Talât Bey'i aralarına aldı. Talât Bey'de kısa zamanda masonluğun üsr derecelerine terfi etti. Buna binaen loca, Talât Bey'e karşı büyük bir himaye gösterdi. Kendisine aylık on İngiliz Lirası tahsis edildi. Emanuel Karasu Efendi'nin de yardımıyla daha da ilerledi. Zihneli Said Bey ile ortaklaşa Frenk Mahallesi'nde bir avukat yazıhanesi açtı. Bu serbest hayat, Talât Bey'in vatan ve milletin kurtuluşuna yönelik çözüm arayışlarına daha çok zaman ayırmasına olanak tanıdı. 1906'da Selanik'te Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'ni kurdu. Paris'te bulunan Ahmed Rıza Bey bu vatansever hareketleri haber almakta gecikmedi. Yapılan görüşmeler neticesinde Osmanlı Hürriyet Cemiyeti ile Terakkî ve İttihat Cemiyeti ve 1907'de birleşti (Şakir, 2011, s. 28).

---

[2] Bir kalenin içerisinde serbest gezinip ancak dışarısına çıkmamaya mahkûm edilen kimse (Sami, 2019, s. 577).

Bu sırada gerçekleşen, Reval görüşmeleri ve Osmanlı Devleti'nin İngiltere ile Rusya arasında paylaşılacağı söylentileri, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ni alarma geçirdi. Muhalefetlerini farklı bir boyuta taşıyan Cemiyet; Enver, Resneli Niyazi ve Eyüp Sabri Beylerin ilan-ı isyan ederek dağa çıkması, Sultan Abdülhamid için sonun başlangıcı oldu. Sultan'ın aldığı önlemler yetersiz kalınca meşrutiyeti 23 Temmuz 1908'de yeniden ilan etmek zorunda kaldı.

Meşrutiyetin yeniden ilanından sonra Talât, Enver, Dr. Bahattin Şakir ve Emanuel Karasu gibi bazı İttihatçılar ön plana çıktı (Ahmad, 1999, s. 193). Talât Bey, Edirne'den mebus seçilerek meclise girdi. İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin oylarıyla Aralık 1908'de Meclis Başkan Vekili seçildi. Talât Bey, 8 Ağustos 1909'da karşı bir devrim olarak Hüseyin Hilmi Paşa Kabinesi'ne Dâhiliye Nâzırı olarak girdi. Şubat 1911'de Cemiyet'in meclisteki öncüsü konumunda olan Halil Bey'e yer açmak için Dâhiliye Nâzırlığından istifa etti ve Aralık 1911'de Posta ve Telgraf Nâzırı oldu. Balkan savaşları devam ederken liberal görüşlü olan Kâmil ve Nazım Paşalar iktidara geldiklerinde, Talât Bey geri planda kalmayı tercih etti. 23 Ocak 1913'te Bâbıâli Baskını sonrasında Cemiyet, artık iktidar gücünü eline aldı. Talât Bey, Said Halim Paşa Kabinesi'nde tekrar Dâhiliye Nâzırı oldu. Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Devleti'nin de dâhil olması üzerine Cavid Bey istifa edince Maliye Nâzırlığı da Talât Paşa'ya kaldı. Nihayetinde Sadrazam Said Halim Paşa'nın sağlık sorunlarını bahane ederek 3 Şubat 1917'de istifası üzerine Talât Paşa, sadarete getirildi (Çolak, 2018, s. 23-24).

Türk Basınında Sadrazam Talât Paşa

Talât Paşa'nın "İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin ısrarıyla istemeyerek" de olsa 4 Şubat 1917'de bu göreve gelmesi (Bardakçı, 2009, s. 205) onun, örgütün tabandan gelen ilk sadrazam olması anlamına geliyordu (Kabacalı, 2016, s. 6). Bu önemli haberi, dönemin gazeteleri sürmanşetlerinden duyurdu. *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesi de 4 Şubat 1917'de "Hatt-ı Hümâyûn Sûret"ni sütunlarına taşıdı.[3]

Tercümân-ı Hakîkat 5 Şubat 1917 tarihli "Tebeddül-i Vükela" adlı yazısında, Said Halim Paşa'nın sadrazamlık yaptığı 12 Haziran 1913-3 Şubat 1917 tarihleri arasını "Yükselme Devri" olarak nitelemişti. Haber Said Halim Paşa'nın sadrazamlık döneminde gerçekleşen olaylara ter vermişti. Gazetede, Balkan savaşları ve Mahmud Şevket Paşa'nın öldürülmesi gibi olayların herkesi ümitsizliğe sürüklediği bir dönemde, "İttihat ve Terakkî evladı yeniden vatanın imdadına koştu" sözleriyle, Said Halim Paşa'ya övgüler dizilmişti. Halim Paşa iş başındayken, Osmanlı tarihinde emsali

---

[3] *"Vezir-i meâlî semîrim Mehmed Talât Paşa*
Mehmed Said Paşa'nın esbâb-ı sıhhıyeden dolayı vuku'-ı istifâsına ve sizin mücerreb olan ehliyet ve liyâkatinize binâen mesned-i sadâret rütbe-i sâmiye-i vezâretle (yüce vezirlik rütbesi) uhdenize tevcihe ve Meşîhat-ı İslâmiye Musa Kazım Efendi uhdesinde îfâ edilmiş, teşkîl olunan heyât-ı cedide-i vükelâ dahi tasdîk-i hümâyûnumuza iktirân eylemiştir. Hâl ve zamanın ehemmiyet ve nezâketi cümlece malum olduğundan devletimizin selâmet-i hâliye ve âtiyesinin temîni ve memleketimizin esbâb-ı saâdet ve terakkîyâtının istikmâli için hey'at-ı vükelâmızla bi'l-ittihâd sarf-ı mâhasal gayret eylemek zarûrîyet ve hamiyet müsellemenizden muntazırdır. Hemen Cenâb-ı Hakk selâmet-i mülk ve millet emrine masrûf olacak (harcanacak) mesai-i hayriyenize tevfîkan aleyhiyesine makrûn buyursun. Âmin bi-hürmeti seyyidil mürselin. 11 Rebîü'l-âhır 1335, 22 Kanuni-i Sani sene 1332. Mehmed Reşad" (*BOA*, HSD.AFT., 6/29, 4 Şubat 1917; "Hatt-ı Hümâyûn Sûreti", 22 Kânunusâni 1332/ 4 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

görülmemiş pek elim olaylar yaşanmıştı. Osmanlının düşmanları arasında bulunan yabancı devletler, devleti daha fecaate sevk etmek için bin türlü hileler ve fesatlar yapmıştı. Hükûmet ve ordunun başına geçen devlet ve memleketin düştüğü dâhilî ve haricî perişanlıklardan kurtarmaya gayret etmiş olan rahmetli Mahmud Şevket Paşa, hain eller tarafından yerlere serpilmişti. Kısaca herkes ümitsizliğe dalmıştı. İşte böyle bir zamanda İttihat ve Terakkî evladı vatanın imdadına koşmuştu ve bir kere daha devleti kurtarmaya çalışmıştı. Bunlar arasında Said Halim Paşa öteden beri pek muhterem bir mevki kazanmıştı. İttihat ve Terakkî reislerinin yardımına dayanarak, kendisi bu zor ve tehlikeli zamanda, işi eline almakta tereddüt etmemişti ve bununla, ne kadar büyük bir azim sahibi olduğunu ve ne kadar büyük bir vatanperverlik hissiyle dolu bulunduğunu ispat etmişti ("Tebeddül-i Vükela", 23 Kânunusânî 1332/ 5 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat).*

Sabah gazetesi 5 Şubat 1917'de "Yeni Hey'et-i Vükelâ" başlıklı haberde, Talât Paşa Kabinesi'ne yer verdi ("Yeni Hey'et-i Vükelâ", 23 Kânunusâni 1332/ 5 Şubat 1917, *Sabah*); Bk. Tablo 2.

Nezâretler	**Görevliler**
Sadâret ile Dâhiliye Nezâretine ve Mâliye Nezâreti Vekâletine	Talât Paşa
Evkâf-ı Hümâyûn Nezâreti Vekâlet-i Meşîhatına inzimâmen	Musa Kazım Efendi
Harbiye Nezâretine Baş Kumandanlık Vekâletine inzimâmıyla ibkâ	Enver Paşa
Bahriye Nezâretine ibkâ	Cemal Paşa
Hâriciye Nezâretine Ticâret ve Zirâat Nâzır-ı Sâbık	Ahmed Nesimi Bey
Şûrâ-yı Devlet Riyâseti inzimâmıyla Adliye Nezâretine: Hâriciye Nâzırı Sâbık	Halil Bey
Maârif Nezâretine ve Posta ve Telgraf ve Telefon Nezâretine ibkâ	Şükrü Bey
Nâfia Nezâretine Cebel-i Lübnan Mutasarrıfı	Ali Münif Bey
Ticâret ve Zirâat Nezâretine Kayseri Mebûsu	Şeref Bey

Tablo 2. *Talât Paşa Kabinesi (5 Şubat 1917).*

Gazetenin aynı günkü nüshasında "Sadâret Alâyı" adlı yazıda, memleketin haricî siyasetinde hiçbir değişime uğramayacağını ve Talât Paşa Kabinesi'nin siyasetnamesini perşembe günü Meclis-i Meb'ûsan huzurunda okuyacağını aktarıldı ("Sadâret Alâyı", 23 Kânunusâni 1332/ 5 Şubat 1917, *Sabah*).

Talât Paşa Kabinesi başa geçtiğinde, sunduğu hükûmet programında yabancı sermayeye gereken kolaylığın gösterileceğini vurguladı. Fakat sanayileşme sürecinde, millî sermaye ve işgücünün yabancı sermaye ve beceriyle ortaklığını şart koştu. Hükûmet izleyeceği bu politikaya "geniş nazarlı siyaset-i iktisadiyye" adını verdi (Toprak, 1982, s. 90). Ayrıca yeni kabine, "badelharab memleketin" kalkındırılması ve

savaşın açacağı tahribatı kapatabilmek için ziraata ağırlık verileceğini de bildirdi ("Geniş Nazırlı Siyaset-i İktisadiyye", S. 42, 22 Şubat 1917, *İktisâdiyyât Mecmuası*).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 6 Şubat 1917 tarihli sayısında Talât Paşa'nın sadrazam olmasının taşrada sevinçle karşılandığıyla ve tebrik mesajlarının çekilmesiyle ilgiliydi. Örneğin bu durum Taşköprü'de büyük bir sevinç yaşanmasına neden olmuştu. Memleketin belediye heyeti ve eşrafı Paşa'ya, başarı temennilerini içeren bir tebrik telgrafnamesi gönderdi ("Yeni Kabine ve Vilâyatta Sürûr", 24 Kânunusâni 1332/ 6 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Sadrazam Talât Paşa ile Sultan Mehmed Reşad arasındaki ilk görüşme yani "huzura kabul" 7 Şubat 1917 tarihinde gerçekleşti. Paşa, göreve geldikten dört gün sonra sultan ile ilk görüşmesini gerçekleştirdi ("Huzûra Kabûl", 25 Kânunusâni 1332/ 7 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*). Gazetenin aynı nüshasındaki "Talât Paşa Kabinesi" antetli haberde, Avusturya-Macaristan matbuatında Talât Paşa Kabinesi'ni onaylayan yazılar çıkmaya başladı. Basında Sadrazam'ın programı *gayet hararetli bir vatan muhabbeti* şeklinde yorumlandı. Netice itibariyle Talât Paşa'nın Osmanlı hükûmetinin başına getirilmesini çok isabetli bir karar olarak görülmekteydi ("Talât Paşa Kabinesi", 25 Kânunusâni 1332/ 7 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat).*

İkdam gazetesinin 11 Şubat 1917 tarihli sayısında Meclis-i Vükelâ'nın Sadrazam Talât Paşa'nın başkanlığında toplandığı bildirilmekteydi (30 Kânunusâni 1332/ 12 Şubat 1917, *İkdam*). Ayrıca *İkdam,* 21 Şubat 1917 tarihli nüshasında Paşa'nın müttefik Avusturya-Macaristan basınına vermiş olduğu beyanata yer verdi. Aynı tarihli *Tasvîr-i Efkâr* gazetesi ise Sadrazam'ın iâşe meselesi hakkındaki açıklamasına yer ayırdı ("Sadrazam Paşa Hazretlerinin İâşe Meselesi Hakkındaki Beyanatı", 21 Şubat 1917, *Tasvîr-i Efkâr*). Diğer taraftan, *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinin 23 Mart 1917 tarihli ve "Talât Paşa Hazretleri Hakkında" adlı yazıda Talât Paşa'ya bizzat Alman İmparatoru II. Wilhelm tarafından "Kara Kartal" nişanı verildiği haberini geçti ("Talât Paşa Hazretleri Hakkında", 23 Mart 1333/ 23 Mart 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*). Talât Paşa Alman askerî nişanlarını sırasıyla aldı. Hem birinci sınıf hem de ikinci sınıf Alman "demir haç" nişanı ve hem de daha sonra "kara kartal" nişanı kendisine verildi (Çolak, 2010, s. 241). Gazetenin 6 Nisan 1917 tarihli ve "Talât Paşa'nın Beyânâtı-Biz ve Rus İnkılâbı" adlı haber, İttifak devletlerinin tam bir anlaşma içerisinde olduğunu vurgulamaktaydı. Nitekim Rus Devrimi hakkında açıklamada bulunan Paşa söze "Önce şunu söyleyelim ki bütün ittifak heyetinin bu konudaki düşüncesi birdir ve zaten bunlar başka olamazdı" diyerek başladı. Haberin devamında Almanya, Avusturya, Macaristan ve Bulgaristan'ın üst düzey yöneticileri Rus Devrimi hakkındaki görüşmelerine yer verilmişti ("Talât Paşa'nın Beyânât- Biz ve Rus İnkılâbı", 6 Nisan 1333/ 6 Nisan 1917, *İkdam*).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 9 Nisan 1917 tarihli sayısında yer alan "Sadrâzam Talât Paşa'nın Berlin'de Beyânâtı" başlıklı yazı, Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı'nda neden bulunduğu sorusunu açıklamaktaydı. Özellikle savaşta devletin elde etmek istediği gayeler hakkında Paşa, açık ve ılımlı beyanatta bulundu. Bu açıklamaları bütün mahfiller de kayıtsız şartsız samimiyetle kabul etti. Çünkü Talât Paşa, devletin istiklalini korumak ve Türk meselesinin Osmanlılar lehine

çözülmesinden başka bir amaç peşinde koşmamaktaydı ("Sadrâzam Talât Paşa'nın Berlin'de Beyânâtı", 9 Nisan 1333/ 9 Nisan 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 22 Nisan 1917 tarihli nüshasında Talât Paşa'nın Berlin seyahatine yer verildi. Sadrazam ve Dâhiliye Nâzırı Talât Paşa müttefik Alman hükûmeti ile şahsi bir temasta bulunmak üzere Berlin'e doğru yola çıkmıştı. Sirkeci'de yapılan uğurlama merasimine, Alman sefiri ve devlet ricali iştirak ederek ilgi göstermişti. Alman imparatorunun emirleriyle, Sadrazam'ın maiyetlerine bir Alman mihmandar tayin edilmişti. Bu durum hep genç Türkiye'nin en mümtaz siması hakkında müttefik memlekette görülen muhabbetin birer parlak deliliydi ("Talât Paşa Hazretleri'nin Seyâhati", 22 Nisan 1333/ 22 Nisan 1917, *Tercümân-ı Hakîkat).*

İkdam gazetesinin 22 Nisan 1917 günlü ve "Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Azîmeti" adlı makalesinde, Talât Paşa'nın Berlin seyahatine uğurlanışını ele alınmıştı. Ayrıca, Sadrazam'ı uğurlarken veliaht Vahdettin ve Abdülmecid efendileri özel olarak temsil eden memurlar da hazır bulunmuştu ("Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Azîmeti", 22 Nisan 1333/ 22 Nisan 1917, *İkdam*).

Tercümân-ı Hakîkat'in 27 Nisan 1917 tarihli nüshasında çıkan "Talât Paşa Hazretleri Şerefine Resmîkabûl" adlı haber, Paşa'nın Berlin'de olduğunu ve Alman yetkililer tarafından ağırlandığını duyurmaktaydı. Ayrıca Talât Paşa şerefine Dâhiliye Nâzırı Mösyö Elferink'in (Karl Helfferich, 22 Mayıs 1916-24 Ekim 1917) hanesinde bir resmîkabul gerçekleştirildi ("Talât Paşa Hazretleri Şerefine Resmîkabûl", 27 Nisan 1333/ 27 Nisan 1917, *Tercümân-ı Hakîkat).* Gazetenin 4 Mayıs 1917 tarihli sayısı Paşa'nın Sofya'da karşılanışıyla ilgiliydi. Sadrazam'ın buraya ulaştığında istasyonda kral adına hazır bulunan özel görevliler ile tüm Bulgar Nâzırı, saltanat-ı seniyye sefiri, sefaret erkânı, müttefik devletler heyeti ve halk tarafından karşılanmıştı ("Talât Paşa Hazretleri Sofya'da", 4 Mayıs 1333/ 4 Mayıs 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 5 Mayıs 1917 günlü ve "Talât Paşa ve Sofya Gazeteleri" adlı haber, Bulgar matbuatının Talât Paşa'nın seyahatinden duyduğu memnuniyeti aktarmaktaydı. Bulgar gazeteleri Sadrazam'ın zekâsından ve azminden bahsederek Paşa'nın gayretleri sayesinde Osmanlı Devleti'nin hürriyetperver ve terakkî bir devlete dönüşmesinden bahsetmekteydi. Sadrazam'ın Berlin ve Viyana'ya seyahati ile Sofya ziyareti önemliydi. Bu durum müttefikler arasında olan iyi ilişkilerle alakalıydı ("Talât Paşa ve Sofya Gazeteleri", 5 Mayıs 1333/ 5 Mayıs 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*). Ayrıca Paşa'nın, Sofya'ya ulaştıktan bir gün sonra Kral Ferdinand ile görüştüğü haberi de gazetenin 6 Mayıs 1917 tarihli sayısında yer aldı ("Talât Paşa Hazretleri Kral Ferdinand Nezdinde", 6 Mayıs 1333/ 6 Mayıs 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

İkdam gazetesinin 7 Mayıs 1917 günlü nüshasındaki "Talât Paşa'nın Avdeti" antetli yazı Sadrazam'ın Almanya, Avusturya ve Bulgaristan'a olan seyahatlerinden dönmesiyle ilgiliydi. İki haftadan beri gazetelerde yayımlanan telgrafnameleri takip edenler, her üç müttefik ülkede Osmanlı hükûmetinin temsilcisine karşı fevkalade olumlu tutumu ayrıntılarıyla takip edebilmişti. Sadrazam'ın müttefik devletlerin başkentlerine yaptığı seyahat artık son bulmuştu ("Talât Paşa'nın Avdeti", 7 Mayıs 1333/ 7 Mayıs 1917, *İkdam*).

Talât Paşa Hükûmeti döneminde ülke ekonomisine zarar veren mahfillere karşı tedbirler alındı Nitekim *Sabah* gazetesi 22, 26 ve 27 Mayıs 1917 günlü sayılarında, hükûmetin vurgunculara karşı açtığı savaşa yer vermişti. Vurgunculara karşı hükûmetin açtığı bu savaşı takdir eden gazete, Bâbıâli'nin bu mücadeleyi açmakla hem iktisadi hayatı ilgilendiren meselelerde nüfuzunu hissettirmesini hem de halk ve memleketin müthiş tehlikeden kurtarılmış olmasını memnuniyetle karşılamaktaydı. Ayrıca bu dönemde "Men'i İhtikâr Kararnâmesi" yayınlandı. Müslüman ve Yahudilerden oluşan on beş kişinin vurgunculuk yapma suçundan tutuklanması kamuoyuna olumlu bir şekilde yansımıştı ("Men'i İhtikâr Kararnamesi", 26 Mayıs 1917, *Sabah;* "İhtikârın Men'i", 27 Mayıs 1917, *Sabah*).

1917 yılında Rus İhtilali'nden sonra Bolşevikler savaştan çekilmek için, İttifak devletlerine ateşkes teklifi götürdü. Bu teklif, Talât Paşa'nın sadrazamlığı döneminde gerçekleşen önemli olayların başında gelmekteydi. Nitekim Paşa, Sovyet Rusya müzakerelerine baş murahhas olarak katıldı (*BOA,* A.DVNS.NMH.d., 16/44). Sadrazam bizzat Brest-Litovsk'a katılarak, Rus işgalindeki Türk topraklarının bir an önce boşaltılmasını istedi. Ayrıca 1877-1878 Osmanlı-Rus savaşında Ruslara terkedilen Kars, Ardahan ve Batum'un da geri alınması amaçlandı. Bu isteklerini Almanlara kabul ettirmek isteyen Paşa, Brest-Litovsk'a gitti. Talât Paşa Kabinesi böylelikle hükûmetin devamı ve prestijini de korumayı amaçladı (Kılıç, 1998, s. 234).

Tanin gazetesinin 2 Ocak 1918 tarihli sayısında yer alan "Brest-Litovsk Müzâkerâtı-Sadrâzam Kaymakamlığı-Dâhiliye Nezâret Vekâleti" başlıklı makalede, Talât Paşa'nın Rusya ile yapılacak barış görüşmelerine gideceği belirtilmiş ve heyetin görev dağılımı şöyle yapılmıştı: "Talât Paşa'nın yokluğu sırasında Meclis-i Vükelâ'ya Şeyhülislâm Musa Kazım Efendi başkanlık edecekti. Sadaret işleri Baş Kumandan Vekili ve Harbiye Nâzırı Enver Paşa tarafından yerine getirileceği gibi Dâhiliye Nezâreti işlerini de Bahriye Nâzırı Cemal Paşa vekaletle üstlenmişti (*BOA,* MV., 259/1, 31 Aralık 1917; *BOA,* DH. KMS., 46/25, 1 Ocak 1918; "Brest-Litovsk Müzâkerâtı- Sadrâzam Kaymakamlığı-Dâhiliye Nezâret Vekâleti", 2 Kânunusâni 1334/ 2 Ocak 1918, *Tanin*).

Tanin gazetesinin 2 Ocak 1918 tarihli ve "Talât Paşa Berlin Târîkiyle Brest-Litovsk'a Azîmet Etti" adlı haberinde, Talât Paşa'nın Rusya ile "şerefli bir sulh imzalamış oldukları halde geri dönmeleri" temenni edilmekteydi. Haberde Paşa'nın, tüm üst düzey yetkililer tarafından İstanbul'dan Brest-Litovsk'a uğurlanışına da yer verildi ("Talât Paşa Berlin Târîkiyle Brest-Litovsk'a Azîmet Etti", 2 Kânunusâni 1334/ 2 Ocak 1918, *Tanin*). *Tercümân-ı Hakîkat* gazetesinin 7 Ocak 1918 tarihli sayısında, Brest-Litovsk görüşmelerinde bulunan Paşa'nın ilk mülakatını vermesine değinildi. Ukrayna sorununu da ele alan Sadrazam, Rusya ile yapılan barış görüşmelerinin kesilmesine rağmen antlaşmanın sağlanacağından şüphe duymadığını belirtti. Sadrazam *Fosişa? Zeitung* muhabirlerinden birine, müzakerelerde her zaman sık sık ortaya yanlış anlamalar çıktığını ancak görüşmelerin başarıyla sona ereceği hakkındaki güvencinin tam olduğunu iletti. Zaten iki taraf arasında bir anlaşmazlık çıkması için çeşitli şartlar mevcuttu. Sadrazam, muharririn Ukraynalılar ile gerçekleşen görüşme hakkında sorduğu soruyu şöyle cevapladı: "Ukraynalılar ile görüşmeye devam etme niyetindeyiz, zaten Bolşevik hükûmeti Ukraynalıların siyasetini uygun bulmuş,

Ukrayna'nın istiklalini Bolşeviklerin kabul ettiklerini bildirmişti. Bolşeviklerin Brest-Litovsk'ta müzakerelerde bulunan murahhasaları pekiyi tesir bırakmıştı. Zaten Rusya'daki hal ve vaziyet sulh meselesinin sonsuza kadar sürüncemede kalmasına müsait değildi ("Talât Paşa Hazretleri'nin Beyânâtı", 7 Kânunusâni 1334/ 7 Ocak 1918, *Tercümân-ı Hakîkat*; "Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Beyânâtı", 8 Kânunusâni 1334/ 8 Ocak 1918, *Tanin*; "Talât Paşa'nın Brest-Litovsk'a Azîmeti", 8 Kânunusâni 1334/ 8 Ocak 1918, *Tanin*).

Vakit gazetesi 8 Ocak 1918 tarihli sayısında "Talât Paşa Brest-Litovsk'ta" adlı haberde, Paşa'nın "Brest-Litovsk hadisesini önemli sayıyorum" sözüne yer verdi ("Talât Paşa Brest-Litovsk'ta", 8 Kânunusâni 1334/ 8 Ocak 1918, *Vakit*; "Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Beyânâtı", 8 Kânunusâni 1334/ 8 Ocak 1918, *İkdam*). *Tanin* gazetesinde de Brest-Litovsk görüşmelerindeki son durum aktarıldı ("Brest-Litovsk Müzâkerâtı", 2 Şubat 1334/ 2 Şubat 1918, *Tanin*). Paşa, Brest-Litovsk görüşmelerinde mutlaka Rusya ile barış imzalanması görüşündeydi. Onun için barış şartları konusunda esnek davranılmasını göze almıştı. Ona göre eğer Rusya savaş dışı bırakılabilirse, bütün kuvvetle Batı cephesine yüklenilir ve zafer kazanılabilirdi (Çolak, 2010, s. 244).

Tanin gazetesinin 15 Şubat 1918 günlü sayısında çıkan "Talât Paşa Hazretleri'nin Avdeti" adlı yazı, Paşa'nın artık dönüş yolunda olduğunu duyurulmaktaydı. Talât Paşa Brest-Litovsk'tan Viyana'ya geçen. Paşa, pazartesi günü İstanbul'a dönmek üzere, cumartesi günü Viyana'dan hareket etmeye karar verdi ("Talât Paşa Hazretleri'nin Avdeti", 15 Şubat 1334/ 15 Şubat 1918, *Tanin*). Ayrıca, *Tanin* gazetesinin 18 Şubat 1918 tarihli "Talât Paşa'nın Avdeti" başlıklı yazı, Sadrazam'ın İstanbul'a gitmek üzere Viyana'dan hareket ettiğini bildirmekteydi ("Talât Paşa'nın Avdeti", 18 Şubat 1334/ 18 Şubat 1918, *Tanin*)

Gazetedeki 18 Şubat 1918 günlü ve "Talât Paşa'nın Beyânâtı" antetli haberi, Sadrazam'ın önce Viyana'da verdiği Wilson Prensipleri hakkındaki görüşlerini daha sonra da Budapeşte'de verdiği ve İngiltere'nin Filistin ve Irak hakkındaki politikasını eleştiren röportajlarını içermekteydi ("Talât Paşa'nın Beyânâtı", 18 Şubat 1334/ 18 Şubat 1918, *Tanin)*. Bolşevik İhtilali'nden dolayı Rusya'nın savaştan çekilmesi, Kafkaslarda bir otorite boşluğu oluşturmuştu. Talât Paşa, Kafkaslarda yeni bir hükûmet kurulursa görüşmelere hazır olduklarını beyan etti. Ayrıca Sadrazam, Osmanlı Devleti'nden alınan toprakların geri alınacağını da açıklamasında vurguladı ("Talât Paşa'nın Beyânâtı", 20 Şubat 1334/ 20 Şubat 1918, *Tanin*). *Tanin*'in 4 Mart 1918 tarihli nüshasındaki "Talât Paşa'nın Bükreş'e Azîmeti" başlıklı haberde, Paşa'nın Romanya ile yapılacak olan barış görüşmeleri ve yokluğunda görev yapacak heyetin görev dağılımını aktarılmaktaydı ("Talât Paşa'nın Bükreş'e Azîmeti", 4 Mart 1334/ 4 Mart 1918, *Tanin*).

Vakit gazetesinin 6 Mart 1918 tarihli ve "Talât Paşa Hazretlerine Telgrafnâme-i Hümâyûn" adlı yazısında Padişah tarafından, Bükreş'te bulunan Talât Paşa'ya çekilen telgrafname-i hümayun suretine yer verildi. Telgrafname Rusyalılar ile imzalanan barış antlaşmasının, devletin hukuk ve ciddiyetini temin ettiği itibariyle oldukça memnuniyetle karşılanması içerikliydi. Telgrafnamede Sadrazam'a övgüler dizilmekteydi. Paşa, Rusya ile yapılan barış antlaşması mukabilinde padişahın

övgüsüne mazhar olmuştu ("Talât Paşa Hazretlerine Telgrafnâme-i Hümâyûn", 6 Mart 1334/ 6 Mart 1918, *Vakit*).

Brest-Litovsk'ta İttifak devletleri arasında en kazançlı çıkan Osmanlı Devleti'ydi. Nitekim Osmanlı Devleti hem Rus işgali altındaki topraklarını hem de 1877-1878'de Ruslara bırakılan Kars, Ardahan ve Batum'u geri aldı. Böylece Osmanlı Devleti, Brest-Litovsk Barışı ile büyük bir siyasi zafer kazandı ve iki yüz yıldan sonra ilk defa Rusya'dan bir Türk arazisini geri aldı (Kılıç, 1998, s. 425).

Tanin gazetesinin 27 Mart 1918 günlü nüshasındaki "Talât Paşa Hazretleri'nin Avdeti" antetli haber, Romanya ile yapılan görüşmelerde iktisadi ve ticari konularda anlaşma sağlanamadığı için kısmi antlaşma imzalandığını ve sadrazamın artık döneceğini duyurmaktaydı ("Talât Paşa Hazretleri'nin Avdeti", 27 Mart 1334/ 27 Mart 1918, *Tanin*).

Tanin gazetesinin 22 Nisan 1918 tarihli sayısında Talât Paşa'nın Osmanlı Devleti ile Avusturya Macaristan arasında kendisini ittifakın temini olarak tanımladığı telgrafına yer verdi ("Talât Paşa Hazretleri'nin Telgrafnâmesi", 22 Nisan 1334/ 22 Nisan 1918, *Tanin*). *Vakit* gazetesinin 1 Eylül 1918 tarihli ve "Sadrâzam Paşa'nın Almanya Seyâhati" başlıklı haberinde, Kafkasya'daki vaziyetle, Alman siyasetindeki son değişime dair sağlam kaynaklardan alınan bilgilere yer verildi ("Sadrâzam Paşa'nın Almanya Seyâhati", 1 Eylül 1334/ 1 Eylül 1918, *Vakit*). Ayrıca aynı nüshada Paşa'nın Balkan Treni'yle Berlin'e gideceğini duyurdu. Hariciye Nezâreti Müsteşarı Reşad Hikmet Bey de kendilerine refakat edecekti ("Sadrâzam Paşa'nın Berlin'e Seyâhati", 2 Eylül 1334/ 2 Eylül 1918, *Vakit*). Talât Paşa'nın ikinci Berlin ziyaretinin amacı, müttefikleriyle beraber savaşın genel gidişatını değerlendirmek olarak yorumlanmaktaydı (*BOA, HR. SFR., 04*, 422/35).

Zaman gazetesinin 2 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan ve "Sadrâzam'ın Seyâhati" başlıklı haber, Kafkasya meselesine odaklanmaktaydı ("Sadrâzamın Seyâhati", 2 Eylül 1334/ 2 Eylül 1918, *Zaman*). Almanya, Türk ordusunun Transkafkasya'daki ilerleyişinden ve Türklerin Bakü'yü almasından endişelenmekteydi. Nitekim Almanya, Transkafkasya'daki yeraltı madenlerini ve demiryollarını güvence altına almak istemekteydi (Çolak, 1999, s. 207). Özellikle Bakü petrolleri Osmanlı Devleti ile Almanya'nın çatışmasına neden olmuş hatta bu iki müttefik devlet Kafkasya'da (Karakilise'de) savaşmıştı (McMeekin, 2012, s. 406; Çolak, 1999, s. 208).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 2 Eylül 1918 günlü sayısında, İttifak devletleri arasında çatırdama olduğu ve Talât Paşa'nın seyahatin bu anlaşmazlıkları gidermek amaçlı gerçekleştirdiği bildiriliyordu. Sadrazam'ın bu sırada Berlin'e yaptığı seyahatin oldukça önemli olduğu açıktı. Müttefiklerle yeniden uzlaşmak ve anlaşmak zorunlu bir ihtiyaç derecesine girmişti. Çünkü son zamanlarda onların takip ettikleri hareket "ittifak ve ittihat" kavramlarına asla uygun olmadığı gibi Osmanlı genel kanısını da katiyen tayin edecek bir mahiyette değildi. Alman genel karargâhında iki imparatorla Baş Vekilleri ve Hariciye Nâzırları arasında mülakat gerçekleşmişti. Bulgaristan veliahtı da oraya gitmişti. Bâbıâli doğal olarak o mülakata davet edilmemesinden hoşnutsuz oldu. Buna cevaben Alman yetkililer ise "karargâhta müzakere olunan meselelerin Osmanlı Devleti ile alakalı olmadığını" belirtti. Onlara göre görüşmeler

sadece iki imparatorluğu ilgilendirmekteydi ("Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Seyâhati", 2 Eylül 1334/ 2 Eylül 1918, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Yenigün gazetesinin 3 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan "Talât Paşa Hazretleri'nin Berlin'e Azîmeti" adlı haberi, Talât Paşa'nın yol güzergâhını konu almaktaydı. Paşa, Balkan Treni'yle Berlin'e müteveccihen şehirden ayrılacak ve Viyana'da çok kısa bekledikten sonra Almanya'nın başkentine gidecekti ("Talât Paşa Hazretleri'nin Berlin'e Azîmeti", 3 Eylül 1334/ 3 Eylül 1918, *Yenigün).*

Tanin gazetesinin 4 Eylül 1918 tarihli ve "Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati" adlı yazısı, Talât Paşa'nın seyahati ve diğer seyahatlerinde olduğu gibi onu uğurlayan üst düzey yetkilileri aktarmasını konu almaktaydı ("Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati", 4 Eylül 1334/ 4 Eylül 1918, *Tanin*). Gazetenin 5 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan haberde, Alman matbuatının Sadrazam hakkındaki olumlu görüşleri aktarılmaktaydı. Osmanlı hükûmetinin takip ettiği kendinden emin dış siyaseti ve Almanya ile olan sağlam ittifaka istinaden Bâbıâli'yi kendisine yeni kuvvetler bahşedecek ve temin-i hürmet edecek bir istikbale sevk etmekteydi. Paşa kapitülasyonların kaldırılmasında ve Türk Alman "mukavelât-ı hukukiyesinin" imzalanmasında önemli bir rol oynadı. Türk milleti iç işlerinde de Sadrazam'dan emindi. Almanya, Talât Paşa'nın Osmanlı Devleti'ni yeni bir yükselme devrine ulaştıracak şuurlu siyasetini memnuniyetle karşıladı ("Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati", 5 Eylül 1334/ 5 Eylül 1918, *Tanin*).

Tanin gazetesinin 7 Eylül 1918 tarihli nüshası ve "Talât Paşa'nın Seyâhati Sofya'da" başlığındaki haber, Talât Paşa'nın Sofya'ya gelişi ve karşılanışıyla ilgiliydi. Paşa Sofya'dan geçtiğinde kendilerini Hariciye Nezâreti Bakanı adına, Hariciye Nezâreti Mektupçusu Mösyö Radof ile Umur-ı Siyasiye Şubesi Müdürü Mösyö İliev tarafından, kral adına da Yaver-i Umûmî Markov tarafından selamlandığı gibi Osmanlı sefiri Sefa Bey ile sefaret erkânı ve Osmanlı şehbenderi tarafından da bir merasimle karşılanmıştı ("Talât Paşa'nın Seyâhati Sofya'da", 7 Eylül 1334/ 7 Eylül 1918, *Tanin).*

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 7 Eylül 1918 tarihli ve "Talât Paşâ'nın Seyâhati" antetli yazısı, Paşa'nın Sofya'dan Berlin'e hareket etmesini ve Alman matbuatından bir makaleye yer vermesine ilişkindi: "Bugün Berlin'e gelecek olan Sadrazam Paşa'ya yazılmış olan bir makalede diyor ki: Biz Talât Paşa'yı Alman milletinin sadık muhabbetli ve mevcut ittifakın güvencesi ile selamlarız" ("Talât Paşâ'nın Seyâhati", 7 Eylül 1334/ 7 Eylül 1918, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Vakit gazetesinin 10 Eylül 1918 günlü sayısında Talât Paşa, *Free Press* ve *Pester Lloyd* gazetesi muhabirlerine sulh hakkında önemli açıklamalarda bulundu. Paşa kış gelmeden barışın imzalanacağı inancındaydı. Harbe devamın ise faydasız olduğu görüşündeydi ("Sadrâzam Talât Paşa'nın Beyânâtı", 10 Eylül 1334/ 10 Eylül 1918, *Vakit*; "Sulh Hakkında Mühim Sözler", 12 Eylül 1334/ 12 Eylül 1918, *Vakit*). Ayrıca *Vakit* gazetesinin aynı tarihli nüshasında, Sadrazam'ın dün Adlon Oteli'ndeki özel dairesinde, birçok kişiyle görüşmesine yer verildi. Hariciye Nâzırı tarafından Talât Paşa'nın şerefine düzenlenen ziyafette Almanya, Avusturya Macaristan ve Bulgaristan'dan birçok önemli davetli bulunmaktaydı ("Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati Etrâfında", 10 Eylül 1334/ 10 Eylül 1918, *Vakit*; "Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati", 10 Eylül 1334/ 10 Eylül 1918, *Tanin*).

Tanin gazetesi 12 Eylül 1918 tarihli sayısında, Osmanlı Devleti'nin bu savaşta saldırgan değil, kendini müdafaa eden bir konumda olduğunu dile getirmişti ("Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı", 12 Eylül 1334/ 12 Eylül 1918, *Tanin*). Gazetenin 13 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan *Talât Paşa'nın Seyâhati* başlıklı yazı, Osmanlı Devleti ve Almanya'nın arasında anlaşmazlığa konu olan Kafkasya meselesi üzerinde durulmaktaydı ("Talât Paşa'nın Seyâhati", 13 Eylül 1334/ 13 Eylül 1918, *Tanin)*.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasında Birinci Dünya Savaşı esnasında birçok konuda anlaşmazlık bulunmaktaydı. Bu anlaşmazlıkları çözmek için 31 Ağustos-3 Eylül 1918 tarihleri arasında Talât Paşa, Berlin'e bir ziyaret gerçekleştirdi. Bu ziyaret çerçevesinde iki ülke arasındaki ihtilaflı konular konuşuldu. Alman-Osmanlı ittifakındaki en önemli problemlerden birisi de Gürcistan'ın bağımsızlığı meselesiydi. Zira Osmanlı Devleti savaşın başından beri Gürcistan'ın bağımsızlığına karşı, Almanya ise Gürcistan'ın bağımsızlığını destekleyen bir politika izlemekteydi. Fakat bu sorun daha sonra Ağustos 1918'de bir krize dönüştü. Almanya bu tarihlerde Bolşevik Rusya'nın Berlin temsilcisi olan Joffe ile Gürcistan'ın bağımsızlığı konusunda anlaşmış ve bu çerçevede yazılı bir antlaşma imzalamıştı (Çolak, 2018, s. 146-147).

Berlin basınının yayımladığı bir habere göre Talât Paşa ile Almanya hükûmeti arasında anlaşmazlık konuları hakkında gerçekleşen görüşme olumlu neticelenmişti. Paşa müzakeratın gerçekleşmesi hakkında fazlasıyla memnuniyetini göstermiş ve görüşme sonunda imparatoru ziyaret etmek arzusunu söylemişti. Paşa'nın yakında imparator tarafından kabulü muhtemeldi. Sadrazam'ın ziyaretinin olumlu geçtiği ve İmparator Wilhelm ile görüşeceğini aktarılmaktaydı ("Talât Paşa'nın Seyâhati Hüsn-i Netice Veriyor", 15 Eylül 1334/ 15 Eylül 1918, *Vakit*; "Talât Paşa'nın Seyâhati", 16 Eylül 1334/ 16 Eylül 1918, *Tanin*).

Yenigün gazetesinin 17 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan "Talât Paşa'nın Karargâhtan Avdeti" adlı yazı, Sadrazam'ın Alman genel karargâhından Berlin'e dönmesini konu almaktaydı. Paşa, karargâhta İmparator Wilhelm tarafından pek samimi ve teveccühkârane karşılandı. Paşa, Berlin'de üç dört gün kaldıktan sonra doğrudan İstanbul'a dönmeyi planlamaktaydı ("Talât Paşa'nın Karargâhtan Avdeti", 16 Eylül 1334/ 16 Eylül 1918, *Yenigün*).

Tercümân-ı Hakîkat gazetesinin 22 Eylül 1918 tarihli ve "Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı" adlı yazısında Paşa, müttefik olan Avusturya-Macaristan'ın sulh notasını onaylayan bir röportaj verdi. Sadrazam kendileri ile mülakat eden Alman gazete muhabirine hariciye hakkında beyanatta bulundu. Paşa, Avusturya Macaristan Hariciye Nâzırı Buryan'ın barış notasına destek çıksa da notanın İtilaf Devletleri tarafından reddedileceğini düşünmekteydi. Çünkü Buryan'ın notası barış görüşmeleri olmasa bile antlaşma ile cereyan etmeğe başlayacaktı. Sadrazam, ittifaka sadakat ve sebat etmeğe devam edilmesini gerekli görmekteydi ("Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı", 22 Eylül 1334/ 22 Eylül 1918, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Talât Paşa, Berlin'den ayrılacağı için bir resmîkabul düzenlendi ve burada "Bu kanlı harbin istiklâl ve şerefin müdafaası için yapıldığını" belirterek bir kez daha barış vurgusu yaptı. Türk-Alman Cemiyeti, Paşa'nın birlikteliği sebebiyle Splendid Oteli'nin mermer salonunda bir resmîkabul düzenledi ve burada hükûmet erkânı ve müttefik

temsilcileri hazır bulundu. Birçok Alman Bakan ve davetlinin olduğu bu toplantıda barış için çalışıldığı vurgusu yapıldı ("Talât Paşa'nın Nutku", 25 Eylül 1334/ 25 Eylül 1918, *Tanin*; "Sadrâzam'ın Bir Nutku", 25 Eylül 1334/ 25 Eylül 1918, *Yenigün*; "Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Nutku", 25 Eylül 1334/ 25 Eylül 1918, *Zaman*).

Tanin gazetesinin 26 Eylül 1918 günlü sayısında çıkan "Sadrâzam Paşa'nın Nutku" başlıklı haberde Paşa'nın, İtilaf devletlerinin neden barışa yanaşmadıklarını açıklayan konuşması vardı ("Sadrâzam Paşa'nın Nutku", 26 Eylül 1334/ 26 Eylül 1918, *Tanin*). Gazetenin 27 Eylül 1918 tarihli sayısı ve "Talât Paşa'nın Beyânâtı" adlı yazı, Talât Paşa'nın barış konusundaki düşüncelerini tekrarlayan nitelikteydi ("Talât Paşa'nın Beyânâtı", 27 Eylül 1334/ 27 Eylül 1918, *Tanin*; "Sadrâzam Paşa'nın Bayânâtı", 27 Eylül 1334/ 27 Eylül 1918, *Yenigün*; "Sadrâzam Paşa'nın Beyânâtı", 27 Eylül 1334/ 27 Eylül 1918, *Zaman*). Gazetenin 27 Eylül 1918 tarihli sayısında Sadrazam'ın Mısır Hidivi Abbas Hilmi Paşa ile birlikte, Balkan Treni'yle şehre döneceği duyuruldu ("Sadrâzam Paşa'nın Avdeti", 27 Eylül 1334/ 27 Eylül 1918, *Tanin*). Paşa, Birinci Dünya Savaşı'nın son günlerinde, Eylül ayında İtilaf devletleriyle toplu bir barış antlaşması yapabilmek ümidiyle Berlin'e gitti. Ancak Paşa, 27-28 Eylül günü eli boş olarak İstanbul'a döndü (Babacan, 2016, s. 143).

Tanin gazetesinin 28 Eylül 1918 tarihli sayısında çıkan "Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Muvâsalatları" antetli yazı, Sadrazam'ın Berlin seyahatinden Hariciye Müsteşarı Reşad Hikmet Bey ile birlikte dönmesini haber vermekteydi ("Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Muvâsalatları", 28 Eylül 1334/ 28 Eylül 1918, *Tanin*). Ayrıca "Talât Paşa'nın Seyâhati Münâsebetiyle" adlı haber, Paşa'nın seyahatini ve Bulgaristan ile Osmanlı Devleti arasındaki anlaşmazlıkların çözülmesi için olumlu bir adım şeklinde yorumlanmaktaydı. Talât Paşa'nın bahsetmiş olduğu antlaşma, Bükreş Antlaşması'ndan beri Osmanlı Devleti ile Bulgaristan arasında ortaya çıkan bazı anlaşmazlıkları ortadan kaldırmak için merkezi devletlerin kararlılığıyla sarf ettikleri çalışmanın bir neticesiydi. Düşmanın hücumları karşısında yalnız askerî cephe değil, siyasi cephe de sağlam ve birlik içerisinde durmalıydı. Eğer Talât Paşa'nın seyahati bu gayeyi gerçekleştirmişse dörtlü ittifak için fevkalade faydalı bir görev yapmış demekti ("Sadrâzam Paşa Hazretleri'nin Muvâsalatları", 28 Eylül 1334/ 28 Eylül 1918, *Tanin*).

Yenigün gazetesinin 8 Ekim 1918 tarihli sayısı ve "İttihat ve Terakkî Fırkası'nın Dünkü İçtimâi" başlığıyla çıkan haberde Sadrazam'ın "Fırka devri değil, vahdet devridir" sözü vurgulanmaktaydı. Ayrıca Paşa'nın İttihat ve Terakkî Fırkasına mensup meb'ûsan ve A'yân üyelerinin dün Meclis-i Meb'ûsan'da fırka Reisi Sadrazam Paşa'nın başkanlığında toplanmıştı. Bu toplantıda Talât Paşa genel bilgiler vermiş ve müttefiklerle beraber olarak yapılan antlaşma ve mütareke teklifinin dayandığı sebepleri ve esasları açıklamıştı. Meclis-i Meb'ûsan yakında açılacağından mevcut durumun gerekliliğine göre hükûmete bütün mevcudiyet ve teşkilatı ile desteklemeyi fırka selamet ve saadet vatanın emir ettiği bir cemiyet görevini bilmekteydi ("İttihat ve Terakkî Fırkası'nın Dünkü İçtimâi", 8 Teşrînievvel 1334/ 8 Ekim 1918, *Yenigün*).

Yenigün gazetesinin 10 Ekim 1918 tarihli nüshasında çıkan "Talât Paşa Kabinesi'nin İstifâsı Hakkında" adlı yazı, kısa başlıklardan oluşup Talât Paşa Kabinesi'nin istifasını duyurmaktaydı. Kabinenin istifa etmesinin ardından hükûmet kurma görevi Tevfik

Paşa'ya verildi. Tevfik Paşa, kabineyi kurmada muvaffak olamadı. Nitekim bütün içtima edecek olan Meclis-i Meb'ûsan'da, tüm gücü Talât Paşa Kabinesi temsil edecekti. Bununla birlikte, barışın imzalanması ihtimalinin artması üzerine İttihatçı bir kabinenin istifa etmesi doğaldı. Bu takdirde yeni ricalin başa geçmesi gerekmekteydi ("Talât Paşa Kabinesi'nin İstifâsı Hakkında", 10 Teşrînievvel 1334/ 10 Ekim 1918, *Yenigün*).

Tanin gazetesinin 12 Ekim 1918 tarihli sayısı ve "Kabine Teşekkül Ediyor" antetli haberde, Tevfik Paşa'nın istifası ve yeni kabine hakkındaki önemli ipuçları veren bilgiler içermekteydi. Yeni kabineyi kurmak için görevlendirilen Tevfik Paşa bir haftadan beri bu hususta sarf ettiği mesaiye rağmen başarılı olamamış ve saraya giderek kabineyi kuramayacağını arz ile bu vazifeden affını istirham etmişti. Bunun üzerine padişah, kabinenin kurulmasını Eski Harbiye Nâzırı ve Yaver-i Hass-ı Hazret-i Şehriyari İzzet Paşa'ya verdi. Bu konuda alınan genel bilgilere göre yeni kabineye İstanbul Mebusu Fethi Bey, Cavid Bey, Bahriye Erkân-ı Harbiye Umûmîyye Reisi Rauf Bey, İsmail Canbolat Bey, Eski Şeyhülislâm Hayri Efendi, Berlin Sefiri Rıfat Paşa, Eski Adliye Müsteşarı Şükrü Efendi ve Mavrokordato Efendi'nin dâhil olması beklenmekteydi ("Kabine Teşekkül Ediyor", 10 Teşrînievvel 1334/ 10 Ekim 1918, *Tanin*).

Ahmed İzzet Paşa hükûmeti kurdu ve oluşturduğu kabine listesi basına yansıdı ("Ahmed İzzet Paşa Nihâyet Kabineyi Teşkîle Muvaffak Oldu", 13 Teşrînievvel 1334/ 13 Ekim 1918, *Yenigün*). Osmanlı kamuoyunda bu dönemde sık sık sulhla ilgili haberler de çıkmaya başladı. Nitekim Talât Paşa gibi İttihatçı liderlerin de istifası bu duruma uygun ortamı sağlamaktaydı. *Yenigün* gazetesinin 14 Ekim 1918 tarihli sayısında çıkan "Talât Paşa Bâbıâli'de" antetli yazıda bu içerikteydi. Talât Paşa sadrazamlık makamına gelerek dışişleriyle ilgili meşgul olmuştu. Paşa, Amerika Başkanı Wilson'a hitaben sunulan barış teklifinin ardından ahval ve şartlar dâhilinde kendi kabinesinin iktidarda kalmaması lazım geldiğini takdir ederek istifa hakkındaki görüşünü padişaha arz etti ("Talât Paşa Bâbıâli'de", 14 Teşrînievvel 1334/ 14 Ekim 1918, *Yenigün*).

Vakit gazetesinin 14 Ekim 1918 tarihli sayısında çıkan "Kabile Tebdîli" başlıklı haber, Talât Paşa Kabinesi'nin istifa sebebini ve yeni kabinenin kimlerden oluştuğunu aktarmaktaydı ("Kabile Tebdîli", 14 Teşrînievvel 1334/ 14 Ekim 1918, *Vakit*; "Yeni Heyet-i Vükelâ: Sadrâzam ve Harbiye Nazırı İzzet Paşa", 14 Teşrînievvel 1334/ 14 Ekim 1918, *İkdam*). Gazetenin 15 Ekim 1918 tarihli sayısında Bâbıâli'den dönerken araba içerisinde Sadrazam İzzet Paşa ve Şeyhülislâm Ahmed Hulusi Efendi'nin resimleri sunuldu. Ayrıca yayımlanan Hattı Hümayûn'da Talât Paşa'nın yerine Ahmed İzzet Paşa'nın sadaret makamına getirildiği ilan edildi ("Hatt-ı Hümâyûn ve Sadâret Alâyı", 15 Teşrînievvel 1334/ 15 Ekim 1918, *Vakit*).

Zaman gazetesinin 15 Ekim 1918 tarihli sayısındaki "İzzet Paşa'nın Sadâreti- Hatt-ı Hümâyûn" antetli haber, İzzet Paşa'nın sadarete geldiğini bildiren Hatt-ı Hümayûn'du: "Talât Paşa Kabinesi'nin istifası ve sizin açık olan ehliyet ve kifayetinizden dolayı sadrazamlık makamı tarafınıza ve Meşîhat-ı İslâmiye dahi mahkeme-i temyiz-i şer'iyye dairesi reisi Ömer Hulusi Efendi'ye verilmiş ve Kānûn-ı Esâsî'nin 27. maddesi gereğince teşkil ettiğiniz yeni vekiller heyeti tasdikimize

ulaşmıştır" ("İzzet Paşa'nın Sadâreti- Hatt-ı Hümâyûn", 15 Teşrînievvel 1334/ 15 Ekim 1918, *Zaman*).

Zaman gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli nüshasında, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin cuma günü saat 11'de olağanüstü toplanılacağı duyuruldu ("İttihat ve Terakkî Son Kongresi", 1 Teşrînisâni 1334/ 1 Kasım 1918, *Zaman*). İttihat ve Terakkî Cemiyeti, Enver ve Cemal Paşalar gibi iki önemli ismin yokluğunda toplandı. Toplantıya eski Sadrazam Talât Paşa başkanlık etti. Yaklaşık 120 kişi toplantıda hazır bulundu. Saat on biri geçe görüşmeye başlanıldı. Paşa önce İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin bir tarihçesini yaptı. Balkan Muharebesi'nden sonra Osmanlı hükûmetinin Avrupa'da mevcut iki zümre ittifakiyeden birine girmeğe muvaffak olamadığını ve bununla beraber Almanya tarafından hükûmete bir temayül gösterildiğini ve o sırada meydana gelen Vilâyât-ı Şarkiye meselesinde bu temayülün faydaları görüldüğünü belirtti. Birinci Dünya Savaşı çıkınca Almanya ile önceden imzalanan ittifaka riayet lüzumu gerektiğini ("Daha önce Almanya ile bir ittifak olduğu ilk defa öğrenildi") bildirdi. Hükûmet harbe girmek için önce Bulgaristan ile Romanya'dan teminat almak istenildiğinden bu iki memlekete özel memurlar gönderdi. Romanya'nın Sinaia şehrinde meydana gelen görüşme neticesinde, Romanya hükûmetinin kesinlikle tarafsız kalmağa karar verdiğini, Bulgaristan'ın bu karara kanaat etmeyerek, Romanya'dan yazılı teminat istediğini ve bu teminatı vermekten Romanya'nın kaçındığı cihetle Bulgaristan'ın arkadan bir darbeye maruz kalmak korkusuyla bizimle birlikte harbe girmekten çekindiğini ve ondan sonraki vukuatın hatırlarda bulunduğunu dile getirdi.[4] Vaziyetin aldığı şekil üzerine İttihat ve Terakkî iktidarı terk ettiği gibi Cemiyet'in ileri gelenleri de istifa etti ("İttihat ve Terakkî Kongresi", 2 Teşrînisâni 1334/ 2 Kasım 1918, *İkdam*; "İttihat ve Terakkî Kongresi", 2 Teşrînisâni 1334/ 2 Kasım 1918, *Zaman*).

Yenigün gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli sayısında çıkan "İttihat ve Terakkî Kongresi" başlıklı yazı, "Talât Paşa'nın nutku: harpten evvel ve harp esnasında suistimaller, istifa- kongre-i reis ve katiplerinin intihabı- İttihat ve Terakkî'ye yeni bir şekil ve ruh-ı siyasi verilmesi-tamamıyla yeni esasatta program tertibi" şeklinde kısa başlıklarla İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yeni bir fırkaya evrileceğini bildirmekteydi ("İttihat ve Terakkî Kongresi", 2 Teşrînisâni 1334/ 2 Kasım 1918, *Yenigün*).

İkdam gazetesi 2 Kasım 1918 günlü sayısında İsmail Hakkı Paşa'nın kaçışı hakkındaki ayrıntılara yer verdi ("İsmail Hakkı Paşa'nın Firârı", 2 Teşrînisâni 1334/ 2 Kasım 1918, *İkdam*). *Vakit* gazetesinin 4 Kasım 1918 tarihli ve "Enver ve Cemal

[4] Birinci Dünya Savaşı başladığı zaman, Alman ve Avusturya sefirleri "Harbe ne zaman gireceksiniz" diye Bâbıâli'yi sıkıştırmaya başladı. Bâbıâli, Rusya ile çarpışmanın ihtiyaç olduğunu fakat Bulgaristan'ın tutumu belli olmadan harbe girmenin tehlikeli olacağı kanaatindeydi. Nitekim Bulgaristan İtilaf devletlerine katılırsa, İstanbul istila tehlikesiyle karşı karşıya kalırdı. Bâbıâli, "Bulgarlar bizim tarafa geçer geçmez var kuvvetimizle ittifak cephesinde yer alacağız" sözleriyle bu durumdan vakit kazanmaya çalıştı. Bulgarlar her ne kadar savaşa girerek Sırplardan intikam almak arzusu içerisinde olsalar da Romanya'nın tutumunu bilmeden savaşa girmek istememekteydiler. Romanya bir Bulgar-Sırp savaşında tarafsız kalacaklarını vaat etti. Bulgaristan ise teminat istedi. Romanya bu durumda şifahi sözden ileri gidemeyeceğini bildirdi. Bulgaristan yazılı teminatta ısrar etse de başarılı olamadı. Nihayetinde Romanya İtilaf devletleri safına katıldı ve 1918 yılında İttifak blokuna mağlup olarak Bükreş Antlaşması ile savaştan çekildi (Yalman, 1997, s. 372-373).

Paşaların Firârı" antetli yazısında, Enver ve Cemal paşaların resimleri, "Sabık Bahriye Nâzırı Cemal Paşa ve Sabık Harbiye Nâzırı Enver Paşa" notuyla verildi. Haberde "Talât Paşa hakkındaki rivayet muhakkak değil" denilerek onun kaçmasına ihtimal verilmiyordu. Haberin devamı şöyle aktarıldı: "Dün İstanbul'u pek mühim bir haber sarstı. Bu haber eski Sadrazam Talât, Harbiye Nâzırı Enver ve Bahriye Nâzırı Cemal Paşaların firarlarından ibaretti. Paşa'nın isminin de şu iş içine karışması birçoklarını şaşkına çevirdi. Çünkü bütün hatalarına rağmen Paşa hakkında muhaliflerin bir kısmında bile bir hürmet izi mevcuttur. Eski Sadrazam'ı yakından tanıyanlardan hiçbiri kendisinin kaçmış olmasına ihtimal vermemektedir. Eğer Talât Paşa gerçekten kaçmışsa, kendisi bilhassa dostları nazarında çok küçük düşürmüş olacaktır. Bununla beraber ikametgâhından gerçekleştirdiğimiz araştırmalara göre Paşa, ara sıra yaptığı gibi ava çıktığı veya bazı arkadaşları şeker hastalığından rahatsız bulunduğu cihetle dinlenmeye ihtiyaç gördüğünü ve şekerinde son zamanlarda 52 dereceye vardığı ihtimallerine yer verildi ("Enver ve Cemal Paşaların Firârı", 4 Teşrînisâni 1334/ 4 Kasım 1918, *Vakit*).

Yenigün gazetesinin 4 Kasım 1918 tarihli sayısında çıkan "Enver Cemal Paşalar Kaçtı mı?" başlıklı haberinde Enver, Talât ve Cemal paşaların resimlerine yer veren gazete, resimlerin altına şöyle not düştü: Enver Paşa'nın resminin altına: iki gündür meydanda olmayan, Harbiye Nâzırı sabık Enver Paşa; Talât Paşa'nın resminin altına: Firar ettiği söylenen sabık sadrazam Talât Paşa; Cemal Paşa'nın resminin altına ise: Bahriye Nâzırı sabık olup firar ettiği rivayet edilen Cemal Paşa şeklindeydi (bk. Ek 7).

"Enver ve Cemal Paşalar meydanda yok- firar mı ettiler? inanmak istemediğimiz bir haber- Polis müdüriyeti ve İstanbul muhafızlığı tahkikatta- Bedri ve Azmi Beyler de firarda" gibi başlıkların yanı sıra gazetenin aynı nüshasında İsmail Hakkı Paşa'nın, Odessa'da olduğu da duyuruldu. Ayrıca gazete, Talât Paşa'nın da ortada olmadığını bildirmekteydi ("Enver, Cemal Paşalar Kaçtı mı?", 4 Teşrînisâni 1334/ 4 Kasım 1918, *Yenigün*).

Zaman gazetesinin 4 Kasım 1918 tarihli sayısında çıkan "Firârlar Mes'elesi" antetli yazı, firariler hakkında kesin bir bilgi edinilememesi içeriğindeydi. Enver Paşa'nın firar ettiği hakkında bir haber alınmış ve durumu araştırmak için yetkili bir makama müracaat edilmişti. Ancak hükûmet tarafından bu konuda henüz bir bilgi paylaşılmamıştı ("Firârlar Mes'elesi", 4 Teşrînisâni 1334/ 4 Kasım 1918, *Zaman*).

İkdam gazetesi 4 Kasım 1918 tarihli nüshasında İsmail Hakkı Paşa'nın yakalandığını duyurdu. Ayrıca, "İttihat ve Terakkî Kongresi" adlı haberinde, İttihat ve Terakkî Kongresi'ne İsmail Canbolat Bey'in başkanlık etmesine dikkat çekti. Diğer taraftan yeni bir yapılanmaya gidildiği de bu kongrede netlik kazandı. Kongrede düzenlenen liberal programın maddeleri müzakere edildi. Eski fırka nizamnâmesinin gerekli maddeleri yeni esasa göre düzenlendi. Esasa uymayan maddeler kaldırılarak yerlerine başka maddeler konuldu. Eski Meclis-i Umûmî ve Merkez-i Umûmî'ye ait olan yetkiler tamamen fırkanın mebusan âzası arasından seçilmiş yiğirmi beş kişilik bir meclis idareye verilmesi kararlaştırıldı. Meclis idaresi ise beş kişiden oluşmaktaydı ("İttihat ve Terakkî Kongresi", 4 Teşrînisâni 1334/ 4 Kasım 1918, *İkdam*).

Yenigün gazetesinin 5 Kasım 1918 tarihli ve "İttihat ve Terakkî'nin Son Kongresi" adlı yazı, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin yerine Teceddüt Fırkası'nın kurulduğu duyurmaktaydı ("İttihat ve Terakkî'nin Son Kongresi", 5 Teşrînisâni 1334/ 5 Kasım 1918, *Yenigün*). Ayrıca gazetenin aynı nüshasında "Talât, Enver ve Cemal Paşalar Nasıl Kaçtı?" başlıklı haberde üç paşanın firarları hakkında bilgi verilmekteydi: "Alman otomobilleri ve torpidosu ile gece yarısından sonra hükûmetin teşebbüsleri paşaların mektupları- nereye gidiyorlar? Sonra hesap vereceklermiş- Nazım ve Bahattin Şakir Beylerde- Dünkü nüshamızda Talât, Enver ve Cemal Paşalarla Azmi ve Bedri Beylerde firarda" bilgisini paylaşmaktaydı. Bu arada merkez-i umûmî âzasından Doktor Nazım, Hilmi ve Bahattin Şakir beylerin de firar ettikleri tespit edildi. Diğer taraftan İsmail Hakkı Paşa'nın Odessa'da yakalanıp, İstanbul'a getirildiğini duyuran bir haber sütunlarda yer aldı.

Vakit gazetesinin 5 Kasım 1918 tarihli sayısında çıkan "Eski Hükûmet Erkânının Firârı- Şiddetli Tedâbir ve Tâkibât" adlı haberde Enver, Cemal, Talât ve Doktor Bahaeddin Şakir'in resimlerine yer verildi. Ayrıca bu haberde, Talât Paşa'nın da firariler arasında olduğu duyuruldu. Tüm bunlara ek olarak Enver Paşa'nın kadın kılığında kaçtığını duyuran haber şöyleydi: "Talât Paşa firariler arasında- Firarın sebepleri- halkı ezenler halkın gazabından korkuyorlar- hâlâ kusurlarını itiraf etmemişler- Üç firarinin Sadrazam Paşa'ya mektupları- Enver Paşa sırası gelince eskisi gibi memlekete hizmet maksadıyla avdet edeceğini vaat ediyor- Eski Baş Kumandan Vekili kadın elbisesinde- Hükûmetin şiddetli takibatı- Firarilerin bir iki güne kadar ele geçirilmesi beklenmektedir" gibi kısa bilgilerle durum özetlenmeye çalışılmaktaydı. On küsur sene önce Temmuz İnkılabı koptuğu zaman bütün memleketin nazar-ı dikkatini işgal eden birinci mesele, eski ahvalden mesul olanların yakalanması ve cezalandırılmasıydı. Bunlar arasında bulunan İzzet Paşa, Ahmed Ragıb Paşa gibi adamların kaçıp gitmeleri, gazeteleri ve efkâr-ı umûmiyyeyi son derece üzmüştü. Bir taraftan firariler şiddetle telkin olunmakta diğer taraftan da yeni devrin kahramanları göklere çıkarılmıştı. O zamanlar kimin hatırına gelirdi ki hürriyet kahramanı Enver, Talât ve Cemal beyler günün birinde istibdat töhmeti altında kalacaklar ve bir vakit İzzet ve Ragıp paşaların yaptığı gibi memleketten firara lüzum göreceklerdi! ("Eski Hükûmet Erkânının Firârı-Şiddetli Tedâbir ve Tâkibât", 5 Teşrînisâni 1334/ 5 Kasım 1918, *Vakit).*

Sabah gazetesinin 5 Kasım 1918 günlü nüshası "Enver Paşa'nın yalısında bir ziyafet- Rıhtım üzerinde bir cevelan- veda için musâfahalar- Saat bire doğru sessiz bir motor- Sadrazam Paşa'ya gönderdikleri mektuplarda ne diyorlar? Alman askeri memurların parmağı- Hükûmetin teşebbüsü- Azmi Bedri ve Hilmi Beylerde kaçmışlar!" şeklindeydi ("Hürriyet Kahramanlar Nasıl Kaçmışlar?", 5 Teşrînisâni 1334/ 5 Kasım 1918, *Sabah*).

Yenigün gazetesinin 6 Kasım 1918 tarihli ve "Paşa ve Beylerin Firârları Etrâfında" adlı yazı, İsmail Hakkı Paşa ile başlayan firarların günden güne çoğaldığını ve hemen her saat yeni bir şahsında firar ettiğini veya firara isminin karışmasıyla ilgiliydi. Alman torpidosuyla firar eden Talât, Enver, Cemal paşalarla Azmi beylerin nerede

olduklarına dair henüz bilgi alınamamıştı ("Paşa ve Beylerin Firârları Etrâfında", 6 Teşrînisâni 1334/ 6 Kasım 1918, *Yenigün*).

Zaman gazetesinin 6 Kasım 1918 tarihli ve "Efendiler Nereye?" başlıklı yazısında, Refik Halid'in makalesine yer verildi. Refik Bey "Ziyafet bitti, fakat ağzınızı silmeden elinizi yıkamadan, bir de acı kahvemizi içmeden efendiler nereye?" serzenişinde bulunmaktaydı ("Efendiler Nereye?", 6 Teşrînisâni 1334/ 6 Kasım 1918, *Zaman*). Ayrıca gazetenin aynı nüshasında "Kaçanlar, Kaçmayanlar!" başlıklı yazıda, kimlerin kaçıp kaçmadığı tespit edilmeye çalışılmaktaydı. Alınan habere göre Ordu Kumandanı Vecip Paşa ile İstanbul Valisi Reşid ve İstanbul Vilayeti sabık Deyrizor mutasarrıfı Zeki beylerin de firar ettikleri bildirilmekteydi. Firar ettiği rivayet edilen Halil ve Kemal beyler de gözetim altındaydı.

Zaman gazetesinin 6 Kasım 1918 tarihli sayısında çıkan "İttihat ve Terakkî Kongresi" adlı yazı, Teceddüt Fırkası'nın teşekkülüne odaklanmaktaydı. "İttihat ve Terakkî ismi artık tarihin tozlu sayfalarında- Teceddüt Fırkası- yeni fırkaya İttihat ve Terakkî'yi lekedâr edenler, vatanı harabeye sevk edenler, giremeyecek" haberinden sonra, Cemiyet'in programıyla beraber isminin maziye kaldığı ve son kongresini yaptığı bildirilmekteydi ("İttihat ve Terakkî Kongresi", 6 Teşrînisâni 1334/ 6 Kasım 1918, *Zaman*).

İkdam gazetesinin 7 Kasım 1918 tarihli sayısı İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin son toplantısıyla ilgiliydi. Haberde, İttihat ve Terakkî Cemiyeti'ne tüm suçlar yüklendi. "Cemiyet son toplantısında fırkanın ismini değiştirdi. Ancak fırka erkânının zihniyetleri değişti mi? İşte asıl dikkate alınacak bu meseleydi. Esasen İttihat ve Terakkî'nin programı da fena değildi. Bu programda haksız yere adam öldürmek yoktu. Vatanın saadeti namına muhalefet eden, gördükleri yağmaya karşı isyan eyleyen gençleri baldırı çıplaklara, hatta ittihatçı zabitlere sokaklarda öldürmek yazılmamıştı. Bu program da Osmanlı ordusunu fırkaya sokarak orduda tefrika vücuda getirmek, devlet Balkan harbiyle meşgulken orduda propaganda yapmak, ordunun sükûtunu kendi saadetleri için vesile-i ittihaz etmek mevcut değildi" ("İttihat ve Terakkî'nin Yeni İsmi", 6 Teşrînisâni 1334/ 6 Kasım 1918, *İkdam*).

Talât Paşa Kabinesi istifa ettiği zaman İttihat ve Terakkî Cemiyeti'nin devam edemeyeceği anlaşıldı. Fakat teşkilat korunmak istenildi. İttihatçılara göre böyle bir teşebbüs en zor durumdaki vatanı kimsesiz, teşkilatsız ve müdafaasız bırakmak demekti. Bundan dolayı savaşın ilanında ve idaresinde rol oynamış ileri gelen şahsiyetleri dışarda bırakmak üzere bir Teceddüt Fırkası kurulmasına karar verildi. Daha doğrusu İttihat ve Terakkî Fırkası'nın adı Teceddüt Fırkası'na dönüştürüldü. İleri gelen İttihatçı üyeler bu yeni siyasi teşekkülün dışında kaldı. Artık ilk İttihat ve Terakkî Cemiyeti mahiyeti kalktı ve siyasi bir fırka başladı. Cemiyet bu şekilde fesih edilince nesi varsa hepsi Teceddüt Fırkası'na devredildi. Merkezi umûmî üyelerine ikişer bin lira tazminat verildi. Ailelerini İstanbul'da bırakıp giden üyelerine beşer yüz lira daha fazla verilmesi uygun görüldü. Ülkeyi terk etmek mecburiyetinde kalan İttihat ve Terakkî şefleri bu iki bin beş yüz lirayla İstanbul'dan ayrıldı (Yalçın, 1943, s. 49). İttihatçı liderlerin ülkeyi terk etmeleri başarılı olamamış siyasetçilerin bir inzivaya çekilmesi demek değildi. Avrupa'da olsalar da Türkiye'nin kurtuluş uğraşında etkin

bir rol oynamak ve kurtuluş sonrasında, ülkede siyasal önderliği tekrar ele geçirmek istiyorlardı (Tekeli ve İlkin, 1980, s. 301).

Sonuç

Sadrazam Said Halim Paşa'nın 3 Şubat 1917'de sağlık sorunlarını gerekçe göstererek istifa etmesi üzerine, Talât Paşa sadaret makamına getirildi. 3 Şubat 1917-10 Kasım 1918 yılları arasında sadaret görevini yürüten ve "Son İttihatçı Sadrazam" olarak tanımlanan Paşa'nın sadrazamlık yaptığı dönem oldukça kritik bir dönemdi. Bu yüzden Talât Paşa'nın sadrazamlık makamına gelişinden çıktığı seyahatlere, Brest-Litovsk görüşmelerinden istifasına ve nihayetinde yurt dışına çıkışına kadar yaptığı faaliyetler ve verdiği demeçler, Osmanlı kamuoyu tarafından yakinen takip edildi ve Sadrazam ile ilgili haberlerin büyük bir çoğunluğu sürmanşetlerden verildi.

Talât Paşa'nın sadrazam oluşu gerek Osmanlı kamuoyunda gerekse Almanya başta olmak üzere diğer müttefik kamuoyunda olumlu karşılanarak, Talât Paşa'dan övgüyle söz edildi. Hatta İmparator Wilhelm tarafından sadrazamlığa geldikten kısa bir süre sonra Paşa'ya, "Kara Kartal" nişanı verildi. Sadrazam gazetelere verdiği röportajlarında müttefikliği pekiştirici açıklamalarda bulundu ve sık sık barışın kısa sürede imzalanmasını temenni eden beyanatlarda bulundu.

Çarlık Rusya'da, Bolşevik Devrimi olması ve 3 Mart 1918'de Brest-Litovsk Antlaşması'yla Çarlık Rusya'nın savaştan çekilmesi üzerine Kafkaslarda dengeler değişti. Her ne kadar bu durum Osmanlı-Alman ittifakı için önemli bir başarı olsa da Rus Devrimi, Osmanlı-Alman ittifakını çökme noktasına getirdi. İki müttefik devlet, Kafkaslarda anlaşamadı. Almanlar, Kafkaslarda bağımsız bir Gürcistan isterken, Türkler bağımsız bir Gürcistan istemiyordu. Bakü petrolleri, Transkafkasya'daki demir yolları ve Batum Limanı'na sahip olmak isteyen Almanya ile "Turan'a giden yolu" kontrol altında tutmayı amaçlayan Türkler arasında sert bir rekabet başladı. Batı Çin'den Türkistan üzerine oradan da Balkanlara kadar uzanan bütün Türklerin bir arada yaşaması fikri büyük ölçüde de Talât Paşa'nın düşüncesiydi. Birinci Dünya Savaşı'nda omuz omuza savaşan iki müttefik devlet, Kafkas Cephesi'ndeki bu anlaşmazlıklardan dolayı savaşın eşiğine geldi. Tüm bu gelişmeler üzerine 31 Ağustos-3 Eylül 1918 tarihleri arasında bu anlaşmazlıkları çözmek için Talât Paşa, Berlin seyahatine çıktı. Almanya'nın İstanbul Sefiri Bernstorff 1918'de, Osmanlı Devleti'ne haber verilmeden imzalanmış olan Alman-Rus Antlaşması'ndan dolayı Hariciye Nâzırı Nesimi Bey'in kızgın olduğunu ve Talât Paşa'nın Berlin ziyaretine başlamadan önce Osmanlı hariciyesini rahatlatmak gerektiğini Berlin'e bildirdi.

Bu gibi sorunlar devam ederken nihayetinde Almanya'nın Batı Cephesi'nde ilerleyememesi, Osmanlı Devleti'nin de Suriye-Filistin Cephesi'nde kaybetmesi üzerine Osmanlı kamuoyunda sürekli sulhla ilgili haberler çıkmaya başladı. Talât Paşa da bu yönde açıklamalarının sayısını artırdı. Ancak barış ihtimalleri baş gösterir göstermez, savaş zamanında iktidarı elinde bulunduran kabinenin, iktidardan çekilmesi gerekiyordu. Talât Paşa Kabinesi de bu kaideye riayet etti ve yerini, savaş sorumluluğundan uzak kalmış kişilere terk ederek 8 Ekim 1918'de istifa etti.

Talât Paşa Kabinesi'nin istifa etmesinden hemen sonra, *Yenigün* gazetesinin 1 Kasım 1918 tarihli "İsmail Hakkı Paşa Meydanda Yok" antetiyle başlayan firariler

meselesi gün geçtikçe arttı. Bu arada İttihatçı liderlere karşı suçlamalar ve savaşın tüm sorumluluğunu omuzlarına yükleyen haberler gazetelerin sürmanşetlerini süslemeye başladı. Hatta bir zamanlar Harbiye Nâzırı ve Baş Kumandan Vekili olan Enver Paşa'nın, kadın kılığında ülkeyi terk ettiği dahi yazılır oldu. Talât Paşa ise diğer İttihatçı liderlerden ayrı tutularak ona kaçmak yakıştırılamıyordu. Gazetelere 1 Kasım 1918'de yansıyan "İttihat ve Terakkî'nin Son Kongresi" gibi başlıklar manşetlerden verilmeye başlandı ve Paşa başkanlığındaki cemiyet son toplantısını yaptı. 2 Kasım'ı 3 Kasım'a (1918) bağlayan gece Talât, Enver, Cemal, Azmi, Bedri, Nazım ve Bahattin Şakir beyler "sırası gelince eskisi gibi memlekete hizmet etmek maksadıyla geri döneceklerini" vaat eden bir mektup bırakarak, Alman denizaltısıyla yurtdışına çıktılar. Paşa geri dönmek üzere çıktığı ülkesine bir daha asla dönemedi. Berlin'de Ermeni suikastçı Soğomon Tehliryan tarafından 21 Mart 1921 tarihinde katledildi.

Extended Abstract

Mehmed Talât was born in Edirne on September 1, 1874. His father was Kadı Ahmed Vasıf Efendi, from the Çepleci village of Kırcaali, and his mother was Hürmüz Hanım. He attended Vize Primary School, then Edirne Military High School, which he completed, however, he did not receive his diploma due to a fight. He started his official career as an intern officer in the Edirne Post and Telegraph Administration. After a year (July 24, 1891), he was appointed to a higher salaried position as the recorder of the general directorate of the telegraph warehouse of the Province of Edirne. Talât Bey was appointed as the chief secretary of the General Directorate of Posts and Telegraphs in Salonika. Thus, he abandoned his job as a civil officer and fought with the Arabian Hamdi Bey, the General Director of Posts and Telegraphs. His introduction to his brother-in-law İsmail Yürük in 1885, and their subsequent relationship became a turning point in Talât Bey's intellectual and political life.

After Talât Bey withdrew from the civil service, he was accepted into the masons who were prevalent in Salonika. In the masonry, he was promoted in rank in just a short period. Therefore, the lodge provided great protection for Talât Bey. He opened a law office and made time to seek solutions regarding the liberty of the homeland and the nation. He founded the Ottoman Society of Liberty in Salonika in 1906. After the second declaration of the Constitution, he was selected as a deputy from Edirne and entered into the parliament. Talât had worked as the Minister of Internal Affairs, Minister of Posts and Telegraphs, and Ministry of Finance. He was appointed as the Grand Vizier on February 3, 1917.

Talât Pasha worked as the Grand Vizier between February 3, 1917, and October 8, 1918. During this assignment, he attended the peace talks of Brest-Litovsk and traveled to the Ottoman ally, Germany. Finally, after the Armistice of Mudros was signed, Talât Pasha was also obliged to go abroad on a German submarine with the other Unionist leaders. Talât Pasha left his country only to never be able to return again. Talât Pasha was seen by some segments as the principal architect of the Armenian exile and was assassinated by Soğomon Tehliryan, the Armenian assassin, in Berlin on March 21, 1921.

Kaynakça

A. Arşiv Kaynakları

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA).

BOA, Ali Fuat Türkgeldi Evrakı (HSD.AFT.), 6/29, 4 Şubat 1917.

BOA, Bâb-ı Asafî Divân-ı Hümâyun Sicilleri Nâme-i Hümâyun Defterleri (A. DVNS. NMH.d), 16/44, 16 Aralık 1917.

BOA, Dâhiliye Nezâreti Dâhiliye Kalem-i Mahsus Evrakı (DH. KMS.), 46/25, 1 Ocak 1918.

BOA, Hariciye Nezâreti Sofya Sefareti Belgeleri (HR. SFR. 04.), 422/35, 2 Eylül 1918.

BOA, Meclis-i Vükelâ Mazbataları (MV.), 259/1, 31 Aralık 1917.

B. Süreli Yayınlar*

İkdam

İktisâdiyyât Mecmuası

Sabah

Tanin

Tasvîr-i Efkâr

Tercümân-ı Hakîkat

Vakit

Yenigün

Zaman

C. Telif Eserler

Ahmad, F. (1999). *İttihat ve Terakki 1908-1914,* (Nuran Yavuz, çev.) İstanbul: Kaynak Yayınları.

Babacan, H. (2014). *Mehmed Talât Paşa 1874-1921,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Babacan, H. (2016). "Talât Paşa Neden ve Kimler Tarafından Öldürüldü?", *1915'e Hapsedilen Tarih: Ermeni Meselesi,* (Ferudun Ata, ed.) Konya: Kombassan Vakfı, s. 143-166.

Bardakçı, M. (2009). *Talât Paşa'nın Evrak-ı Metrûkesi,* İstanbul: Everest Yayınları.

Çavdar, T. (1995). *Talât Paşa Bir Örgüt Ustasının Yaşam Öyküsü,* Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

Said Halim Paşa, (2019). *Osmanlı İmparatorluğu ve Dünya Savaşı,* (Fatih Yücel, çev.) İstanbul: Kronik Kitap.

Çolak, M. (1999). *Alman Arşiv Belgelerine Göre Alman İmparatorluğu'nun Doğu Politikası Çerçevesinde Kafkasya Politikası (1914-1918),* Samsun: Ondokuz Mayıs Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Çolak, M. (2010). "Kühlmann, Rubarth ve Lersner'e Göre Talat Paşa", *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen- Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi Prof. Dr. Bayram Kodaman'a Armağan Özel Sayısı,* s. 235-246.

Çolak, M. (2018). *Komitenin Ruhu Talat Paşa,* İstanbul: Yeditepe Yayınevi.

* Faydalanılan nüshaların konu başlıkları ve tarihleri metin içi göndermelerde (atıflarda) belirtilmiştir.

Hacısalihoğlu, M. (2008). *Jön Türkler ve Makedonya Sorunu (1890-1918),* İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.

Hanioğlu, M. Ş. (2010). Talat Paşa. *İslam Ansiklopedisi* (C. 39, s. 502-503). İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.

Kabacalı, A. (haz.). (2016). *Talât Paşa'nın Anıları,* İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Kansu, A. (2016). *İttihadcıların Rejim ve İktidar Mücadelesi 1908-1913,* İstanbul: İletişim Yayınları.

Karal, E. Z. (2011). *Osmanlı Tarihi IX. Cilt,* Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

Kılıç, S. (1998). *Türk-Sovyet İlişkilerinin Doğuşu,* İstanbul: Ülke Kitapları.

McMeekin, S. (2012). *Berlin-Bağdat Demiryolu,* (Azize F. Çakır, çev.), İstanbul: Picus Yayınları.

Şemseddin, S. (2019). *Kamus-ı Türkî,* (Paşa Yavuzarslan, haz.) Ankara: Türk DilKurumu Yayınları.

Şakir, Z. (2011). *Yakın Tarihin Üç Büyük Adamı: Talat, Enver, Cemal, Paşalar,* İstanbul: Akıl Fikir Yayınları.

Tekeli ve İlkin, İ. ve S. (1980). "Kurtuluş Savaşında Talat Paşa İle Mustafa Kemal'inMektuplaşmaları, *Belleten,* C. 44, S. 174, s. 301-346.

Toprak, Z. (1982). *Türkiye'de "Milli İktisat" (1908-1918),* Ankara: Yurt Yayınları.

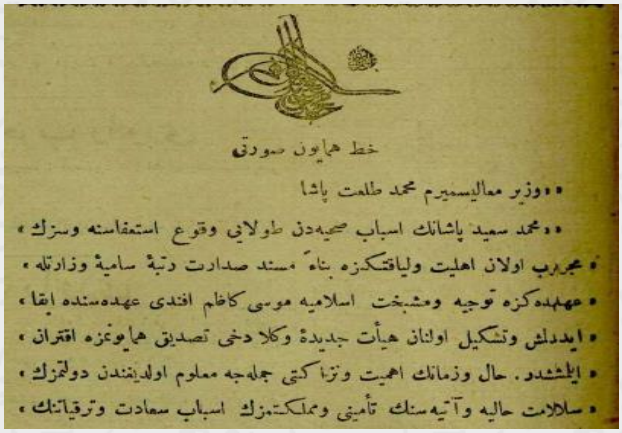
Yalçın, H. C. (1943). *Talat Paşa,* İstanbul: Yedigün Neşriyat.

Yalman, A. E. (1997). *Yakın Tarihte Gördüklerim ve Geçirdiklerim,* Cilt: 1, (Erol ŞadiErdinç, Yayına haz.). İstanbul: Pera Turizm ve Ticaret A.Ş. Yayınları.

EKLER

Ek 1: Mebuslardan bir grup, daha sonra paşa olan Talât Bey soldan ikinci sırada *(İBB Atatürk Kitaplığı).*

خط همايون صورتى

••وزير معاليسميرم محمد طلعت پاشا

••محمد سعيد پاشانك اسباب صحيه‌دن طولايى وقوع استعفاسنه وسزك •

• مجريب اولان اهليت ولياقتكزه بناءً مسند صدارت رتبهٔ سامية وزارتله •

• عهده‌كزه توجيه ومشيخت اسلاميه موسى كاظم افندى عهده‌سنده ابقا •

• ايددلش وتشكيل اولنان هيأت جديدهٔ وكلا دخى تصديق همايونزه اقتران •

• ايلمشدر . حال وزمانك اهميت وترتاكتى جلهجه معلوم اولديغندن دولتمزك •

• سلامت حاليه وآتيه‌سنك تأمينى ومملكتمزك اسباب سعادت وترقياتنك •

يكى هيئت وكلا

هيئت جديدهٔ وكلا بروجه آتى تشكل ايمشدر :

صدارت عظمى داخليه نظارتنه ماليه نظارتى وكالتله : طلعت پاشا

اوقاف همايون نظارت وكالتله مشيخت اسلاميه : موسى كاظم افندى

حربيه نظارتنه باش قوماندانلغى وكالتى الضمامله ابقاءً : انور پاشا

بحريه نظارتنه ابقاءً : جمال پاشا

خارجيه نظارتنه تجارت وزراعت ناظر سابقى : احمد نسيمى بك

شورای دولت رياستى الضمامله عدليه نظارتنه : خارجيه ناظر سابقى خليل بك

معارف نظارتنه وپوسته وتلغراف وتلفون نظارتى وكالتله ابقاءً : شكرى بك

نافعه نظارتنه : جمل لبنان متصرفى على منيف بك

تجارت وزراعت نظارتنه : قيصرى مبعوثى شرف بك

Ek 2: "Hatt-ı Hümâyûn Sûreti", 22 Kânunusâni 1332/ 4 Şubat 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

Ek 3: "Yeni Hey'et-i Vükelâ", 23 Kânunusâni 1332/ 5 Şubat 1917, *Sabah*).

طلعت پاشا حضرتلری حقنده

Ek 4: "Talât Paşa Hazretleri Hakkında", 23 Mart 1333/ 23 Mart 1917, *Tercümân-ı Hakîkat*).

طلعت پاشا (برەست لیتووسق) ده

صدر اعظم پاشانك بیاناتی

Ek 5: "Talât Paşa Brest-Litovsk'ta", 8 Kânunusâni 1334/ 8 Ocak 1918, *Vakit*).

داخلی خبرلر

صدر اعظم پاشانك سیاحتی

Ek 6: "Sadrâzam Paşa'nın Seyâhati", 4 Eylül 1334/ 4 Eylül 1918, *Tanin*).

انور و جمال پاشالر قاچدیمی ؟

طلعت پاشا

انور پاشا

Ek 7: "Enver Cemal Paşalar Kaçtı Mı?", 4 Teşrînievvel 1918/ 4 Ekim 1918, *Yenigün*).

اتحاد و ترقی نك صوك قونغره سی

اتحاد وترقی فرقه سنك تاریخه ترکی - تجدد فرقه سی - رئیس حسنی پاشا -

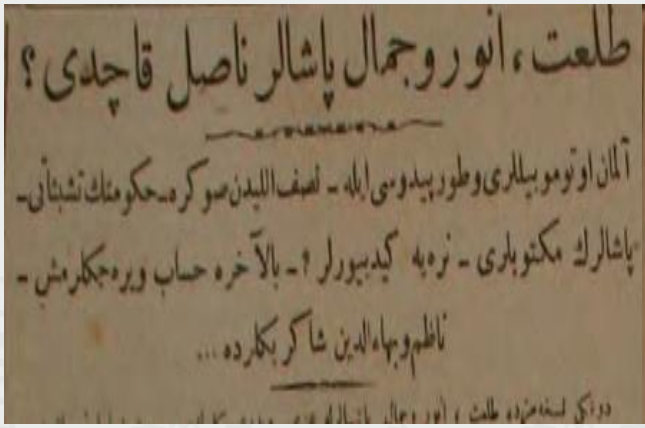
هیئت اداره اعضاسی

Ek 8: "İttihat ve Terakkî'nin Son Kongresi", 5 Teşrînievvel 1334/ 5 Ekim 1918, *Yenigün*).

اوچ پاشا دها قاچدی

Ek 9: "Üç Paşa Daha Kaçtı?", 4 Teşrînisânî 1334/ 4 Kasım 1918, *İkdam*).

طلعت، انور و جمال پاشالر ناصل قاچدی؟

آلمان اوتوموبیللری وطور پیدوسی ایله - نصف الیلدن صوکره - حکومتك نشبثاتی -

پاشالرك مکتوبلری - نره یه گیدیورلر؟ - بالآخره حساب ویره جکلرمش -

ناظم و جهاد الدین شاکر بکلرده ...

Ek 10: "Talât, Enver ve Cemal Paşalar Nasıl Kaçtı", 5 Teşrînisânî 1334/ 5 Kasım 1918, *Yenigün*).

اتحاد و ترقی قونغره سی [*]

Ek 11: "İttihat ve Terakkî Kongresi", 6 Teşrînisânî 1334/ 6 Kasım 1918, *Zaman*).

Ek 12: Talât Bey'in 1897 yılından itibaren yaklaşık iki yıl kaldığı Edirne Hapishanesinin iç görüntüsü (*II. Abdülhamid Han Fotoğraf Albümleri).*